

تصویر ابو عبد الرحمن کردی

هه وایر له گه ل کاروانه ی فه لک

الناظر

نوسه ری

هه وایر له گه ل کاروانه ی فه لک

همولير له گمل کاروانه‌ی فەلک

نوسه‌ری

هادي رشید جاوشلي

١٩٨٧

(بهش یکم)

همولیر له گهل کاروانه‌ی فملک

چهند جار له موبهر له ناموه پرتوک ونوسراوی تایه‌نی ومجاری تر له
هندی وقار په لاماری باس ومهوالی کونی ههولیرم داوه له سالانی
راوردو، سهر وچاوه‌ی زاته کاتم له گهلی کات یاد ویریو باوری خوم بووه
— چیم دیووه — وه بیستوه وه وه خونندووه دمر باری هم شماره مه‌زنسه
ومولاته که‌ی هر جار یک لاپه‌ریکی تازه له کوشه‌یه‌کی هم باسه دواوهم پاش
لی کوینه وه‌یکی ته‌واو — وه هه‌رده‌م ومهر که‌ریک وام دیوه که باس له‌م
شاره وه راوردی له‌توانا نه که تو او بیت — وه هر جاری هم باسه لق وه
پویی تازه‌ی لی پیا بووه ومرو اووه بوته شایانی ومتاریکی تازه .

وهم نوسراوه تازه‌م که به چهند بهش له قلم دراوه به‌هیچ چوریک وه
به‌تایه‌تی تی باس له‌میژووی شار وه کومه‌لایتی به‌توای فاکات وه بوئم
باسه تهرخان که‌راوه ته‌نجا به پیوستم زانی له‌م زنجیره باسه به‌کورتی
راوردی هم شماره وه سهر گزشته‌ی بوخوندواری خوشه‌یست
روشنای بکه‌م بی گومان بونی شاری همولیر نه‌گهرته‌وه پیش زاین به‌شش
هزار سال زیاتر، وه له‌و کاتوه تا ایسته هم شماره هر قاومدان بووه وه پر
له زیان بووه وه گه‌لی نوسهرانی خو ولاتی وه بیگانه لایان وا دمر که‌وتووه

که ئەم شارە کووترین شارە لە روی زەمینی کە تا ئێستە پێ لە ژێرمان بەر دەوام
 ماوم بە لکو لە روی زەمین زور شاری تر لە هندو و چین و جیگای تر و لەم
 شارەش کووتر بوو بە ئام هیچ شارێک لەم شارە کونائە نەماو و زور
 بەیان لە بەر کارەساتیک روخاوون ئەو بە جوریکی تر ویرانە بوونە وەک
 گورانی ئابو هەوا ئەو بە لافاو ویا بو مەلەرزە و هەندێ شاری تر بە پونە ی
 شەر و شور و چەنگ دانشتوانی کوچیان کردووە .

ئەم شاری هەولێر وە قەلەرزە کە ی دانشتوانی بە رامبەر بە هەمو
 کارەساتیک خوێان گرتوو بە رامبەر بە پەلاماری دوژمن ئەم شارە پارێز
 کراوە . وە ژبانی تیا هەر ماو وە لە گەل کاروانە ی فەلک کارو باری هەل
 سوراو وە ژبان وە کومەلایتی تیا بەر دەوام بوو و بۆرژاو وە ئەم ناوچە یە
 لە میژوی کون چاوگە یکی گرنگی بلاو کردنە وە ی زانستی کون بوو وە
 ئەستوئەدیک ی مەزن بوو و پویش کە و تن لە سەر زەمین . و ئەم پرتو کە
 هەر وەک و تمان کە زنجیرە کە بە شە لە هەوالی کونی هەولێر باس ئە کەین .

و لەم زنجیرە تازە یە گەلی شت لە نووسراوانی کوفمان کە بە عەربی ویا
 کوردی بلاو کراوە وە باس ئە کراوە .

١ - ناوی شار :

بە ژبانی کوردی بە هەولێر ناو براو وە ناوی کونی لە میژوو بە اربا
 ایلو ناو براو وە گویا پویش پیا پوینی ئایینی ئیسلام مبارک و پویشی زاینی مسیح
 ئەلین ئەم شارە کعبە یکی گایەکی کون بوو لە هەمو لایە گەلی کورد
 هاوتێتە زیارتی وە بە جیگای عشتاریش ماو وەک ناو دار بوو وە ئێستە بە
 اربیل بوو هەولێریش ناو ئەبری وە نووسراوانی کون بە چەند ناو ناویان بردووە

و مک - اربا ایلو - اریره - اریل - اریل هر چند لیکی نه دمه وه به
تهوای نازانیری ناوی ههولیر له چی شتی وهر گیر اووه وه بوج له کوفه وه تا
ئیسته ههولیر وه اریل ههردو ناو له یک کات ههردم به کار هینراووه .

گهلی نوسهر بیرو باوریان ههیه دهر باره ی ناوی اریل به لام زور کم
کهس دهر باره ی ناوی ههولیر لی کورینه وهی کردوه به پیوست نه زانرا که
فهرموده ی ئهم نوسه رانه بگیرینه وه چونکی دهر باره ی ناوی ههولیر به
تهوای هیچ شتیک لیمان روشنا نابی ته وه .

۲ - ئهم شاره :

له کوفه وه دوپارچه بووه - پارچه ی یکهمی قه لای ههولیره کهس (۳)
گهره ک بووه - سهرا - توپخانه ته کیه - و بهش دوهه می شار نه ی خواروی
قه لا به کورته ک ناوبر اووه و ئهم پارچه یه چوار گهره ک بووه له سالانی ۱۹۳۱
به ره ی پیش خانقا وه سعدو ناوا - تعجیل - جوله کان وه گهرکی عهر ب .

و ئهم شاره له کاتی ئاسایش به درژی میژوو گهره بوتوه وه گهش
بو ته وه وه له کاتی ئاشویی شار گرژ بوتیه وه وه ژیان روله سهختی بووه .

وله ههر کاتی شار دانشتوانی زور بوته خواروی قه لا خافو به ره ی
تازمی تیا کراوه چونکی نه ندازه ی قه لا کم و مزایادی نه بووه به لام کورته ک
که شار له بورژان بووه گهره کی تازهی تیا دورست کراووه شار به ره ی
سه ندوه و بالی کیشاووه وه ورده ورده نه ندازه ی گهره وه زل بووه .

هیچ کهس له توانای نه که بزانی ئهم شاره له چی کاتی دورست
کراوه وه ئهم شته می که نه توانم به بیرو باوری خوم په سه ندی بکه م ته نها

نه توانم بليم بونی قهلا وپيا بونی ئاومدانی ومدورست گردنی خانو بهره له
 قهلات پيش ئاومدانی كورته كه و نه گهر كهس پيرسی ئهم قهلايه شويته كه ی
 ههروا بهرزو پان بووه و نه ئهم گرده دهست كرده و یا هه ر بووه به یی باوری
 خوم ئهم شويته گردیکی لی بووه بهلام به را بورده ی سالها ئهم گرده
 ورده ورده نه ندازه ی پان و بهرز بویته وه .

۳- ومهه تا ئیسته به یی زانستس بهجی ماوه ی کون (اثار) لی کونه
 هیچ شويته قهلات نه كراوه ومهه له نه كه ندر اوه تازانیاری بهجی ماوه ی کون
 ومیژوو فوسه ر كه هه ندی شتیان به چه نك بكهوی بوئوه ی بزانی كه قهلا
 چون پیا بووه ومچی له ژیر دا په ییدا نه یی .

وه نه گهر له مهووداوه هه ندی شویی له لاین دهست گیری بهجی
 ماوه ی کون هه ل بهولری وهه ل بكنلیری وانه زانین زور شتی کون په یا نه یی
 وه به دهست نه كهوی وه زانستیکی تازه وه گرنگ به چه نك نه كهوی بوروشنا
 كردنی میژووی كونی قهلات وه پیا بونی وه را بورده ی، وه قهلات له كونه وه
 تا سالی ۱۹۰۰م ته هه یك دهر گای بووه بهلام له ژیر قهلا چه نه ر یگایك بو
 دهر وه بووه .

بو ئاموشو له كاتی كه قهلا وه شار له لاین له شكری دوژمن دهر وه ی
 گیرایی وه په لامار درایی زور كه م روی داوه له كاتی چه نك ومه ره و شوری
 كون دانشتوانی قهلا بهجی جیلن ، وه قهلا سه نگر یکی به هیز بووه بو
 پارێزتی شار وه بوشكهستی له شكری دوژمن له گه ل نه مشدا له گه لی
 خافوی قهلا له ژیر خاکی ژور یك بیرك وه یا عه نبار یکی دورست كراوی تیا
 بووه بو شار دهر وه ی شتی به فرز نه گهر شار له ژیر ترسی داگیر كردن بووبی

نه گهر هندی مال بو ماوه یکی گورت به جیان هیشیت .

وهك یستوتته پیش سالی ۱۹۱۴ چاریکیان چهند بومه لهرزه ی به هیز له هولیر روی داوه وه بو پاریزن لهم کاره ساته زور کهس له دانشتوانی قهلا بو ماوه ی مانگی وه یازانز کوچیان کردوه ومالیان گوزایتوه بو چهند دیهاتی قریکی شار وه گه لی مال له خیومت وه یا ره شمال ژباوون .

وه له قهلا (۳) پیری ئاو خواردنه وه ی تیا بووه له کاتی دهرگا به ستنی قهلا به کار هاتووه ، وه ره وها له قهلا چهند دوکانیک وه یک قاوه خانه ی تیا بووه . وه ئهم قهلا یه جیگای پاریزنی دانشتوانی شار بووه وچوار دهوری گهر که کانی خواروی خه لده قیکی قول وه پانی تیا بووه له گهل شوریه یکی بهرز وه پان به بونه ی قهلا وه خه نلقه که ومشوره که ئهم شاره له دوزمن پاریز کراوه .

۴ - نه نذازه ی ولاتی هولیر :

له هه ندی چه رخی میژوو ئهم ولاته سنوری زور جیگای گرتووه و له هه ندی کاتدا ئهم سنوره زور تهسک بووه .

سنوری ولاتی هولیر به پی توپوگرافیه ی کون لای خوارموه ی ته که ویت به یینی هه ردو زی ئهم زی گه ورموه وه زی بچوک به پی ئهم تخوبه له دوکانه وه تارافیه ته گرتیه وه وه له لای زی گه وره ئهم سنوره نه ورات تاسنوری ئامیدی وه ئاکری ته گرتیه وه ، پیچ نه داته وه تاسنوری موصل ته ی بودامه نی خازره .

وه لای قری سنوری تورکیایه تا کانی رهش وه لهس کوچکه ی کانی رهش سنور له گهل کوردستان ایران دهست پی ته کات تا حاجی ئومران رو

بهرو بو سیده کان تا نه گریته وه سهر کانی رهش .

به پی ئه م نقشه به توپوغرافی ولاتی ههولیر چوار چوبه که ی قضای
مخمور وه شقلاوه وه رانیه رواندوز (صدیق) وه زیبار تا ئاکری نه گریته وه .
وه له کاتی عثمانیه کان ههولیر قائمقام نشین بووه ته نها ئاوجه ی شقلاوه
ومخمور په یونندی به م شاره هه بووه نه ی له کاتی باس کراوه سنوری بهینی
دوزی تا دوا ی چپای سه فینی بووه گه لی نوسهران ئه لین ههولیر پیش
پیدا بونی زهردهشت زیارت گاهی هه مو کوردستان بووه وه هه ندی
له نوسهران ئه لین ئه م شاره کعبه یکی ئایتکی کونی خوا په رستن بووه وپاش
پیا بونی زهردهشت گه لیک له دا ئشتوانی شاروه وه لا ته که بوینه زهردهشتی وه
باش پیا بونی ئاینی حضرتی عیسی زربه ی گهل هاتوینه سهر ئه م ئاینه، پاش پیا
بونی ئاینی ئیسلام مبارک له سالی ۱۶هه به دواوه گه لی ئه م ولاته هاتوینه سهر
ئاینی ئیسلام زور که م کهس له هه ندی جیگا له سهر ئاینی حضرتی عیسی
ما و نه وه .

وه به پیا بونی ئاینی ئیسلام زهردهشتی به ته وای له ولاتی ههولیر
دوا ی پی هاتووه .

۵ - ههروهك وتهمان ئه م پر تو که

دهرباره ی میژوی ههولیر ئه بهلام ئاوینه که بو باس کونی ههولیر له گهل
ئه مه شدا به شیککی ئه م نوسراوه ته رخا ن کراوه بو کورته نوسینک له نوسینی
چه ند نوسه ر ئیک که باسی ئه م شاره نه که ن .

۶ - ئه م نوسراوه چهند بهشی

له کومه لاتی کونی ههولیر باس ئاکات ، چهند لاپه ره ی تری دهرباری

ههله كهوتنى ئەم شارە وە ديمەنى كوفى و مەشپوى ژيانى وە رابوردەى ئەكاتە
۷ - زورشت پى وىستە ئەگەر

لە ههولير باس كرا بە تاييەتى باس بکرى لە قەلاتى ههولير -
کارپۆه کانی ههولير - چەند لاپەريک دەربارەى کورته ميژوى كوفى وە پياوى
ئاودارى و مزور شتى تر وەك هاوينه ئاوارى وە بەچى ماوەى كون (اثار)
لە گەل ئەمشدا لەم فوسراوہ ئەم شتتاه باس ئەكرا چونكى لە فوسراوى چاپ
كراوى پيشومان كە بە عىرى فوسراوہ و لە ژبر ناوى (تراث اربيل التاريخى)
ئەم شتتاه باس كراوہ بو ئەومى دوبارە ئەيىتەوہ هەر شتى لە پرتوكى ئاوبراو
فوسرابى ليرە دوبارە ئەكراتىەوہ .

۸ - ئەم نامە يە كە بە ناوى ههولير لە گەل كارونەى فەلك كە چەند
بەشيكە يك دواى يك سەر گزەشتەى و مرا بوردەى و ديمەنى كوفى ههولير
پيش گورانى بەر چاو ئەخاتەوہ وەك ئاوينەيك بو گەنجى ئەم ولاتە ، پاش
سالەها وە سالها و ئەزانم ئەم فوسراوہش لە دمفترى ميژوو ئەنوسرى .

* * *

(بەش دوھەم)

دیمەنی کونی ھەولیر وە کوھەلایتی

زور گرنکی ئەزانم کە باس دیمەنی ھەولیر پیش ٦٠ سال یان لە ١٩٢٦ بیری خەلک بەخەمەو وە چونکی ئەتوانم بلیم ھەتا سالی ١٩٣٥ ھەولیر زور نە گورابو و زور شیوەی کونی تیا ما بو ، لە سالی ١٩٢٦ بەرو دوا ھەولیر و رده و رده دەستی بە گورین کرد لیرەدا بیرو باوری خوم کە لە سالی ١٩٣٠ ھەولیرم چون دیوہ باسی ئەکەم . ئەم شارە دانشتوانی زوریان لە قەلابون ، قەلا (٣) گەزکی تێدا بو کە بە ناو گەرەکی قوتابخانە - سەرا - تەکیە ناو ئەبران .

لە دەرگای قەلا سەرای کون بوو باش سالی ١٩٢٠ کراوتە بەندیخانە و پاش سالی ١٩٣٦ کراوتە قوتابخانە کچان .
و لە دەرگای قەلا چەند دوکانیکی تیا بو .

لە قەلا کە سەر ئەکەوتی گورە پانیک بو ئەوانەبی بو قەلا ئەهاتن نەختی رائەوستان ھەناسیکان ئەدا ئەنجا کە ئەچوئە ناو دەرگا پیاو ریگای راستیان ئەگردد وە ریگەئێ تر بە دەستی چەپدا ژن ھاتو چوئێ ئەکرد ، وە لە لای چەپی پیچەئێ ئەوریگایە کاوولی قوتابخانەیکی کون بو کە پسان ئەوت

قوتایخانہ می ملا رسول افندی ، وادەر ئه گهوی که ئه م شوینه له گونه وه بو
قوتایخانہ ته رخاڤه کرابو ئه لین زور علمای گه وړه له م شوینه فیری خویندنی
به رز بوینه .

له قه لا ته نها له يك مزگهوت نورزی جمعه ئه کرا ئه ودهش مزگهوتی به ریز
ملا افندی بو که له کاتی ناوبراو یکه پیاوه گه وړه ی هه ولیر بووه له م
مزگهوته قوتایخانہ به کی ئاینی ئیسلام به ناوبانگی تیا بووه که زور
خویندواری به رز له وه شوینه فیری زانستی بوینه و ملا ی گه وړه ی به ریز
خوی ئاموژکاری روژی جمعه ی ئه کرد هه وړه ها خوی سه وړکی مام وستانان
ئه م قوتایخانہ بو ، هه مو پی ویستی مزگهوت و ملاکان وه قوتایکان له
لاین خوی پاره ی بو دانه ترا .

قه لا يك دهر گای بووه له دهوری عثمانلی دهر گای دوه می بو کراوه
و پاش سالی ۱۹۲۱ دهر گای سپه م به ناوی احمدی دورست کراوه .

کولانه کانی قه لا وه ک ئیستانه بو هه ردولای کولان وه ک دیواریک بو که
ریگای رویشتن پیاده بو ، ئه ونه که ی جوگله ی ئاوی پیس بووه وه ئاوی
بارانیس تیا ئه چو ، ئه م سه کوپان به خشتی سور دورست کرابون ، جو له که کان
هه رچه ند له خوار قه لا دانشتبون به لام له قه لا که ئیشته به کان هه بو دوحه شه ی
بو می دهر مودیان دو وه یا سی مالی تیا جی ئشین بو .

قه لا ئریکه ی ۸۰۰ خانوی تیا بووه ژماره ی ئریکه ی نو هه زار کس
ئه بو .

له قه لا چه ند مزگهوتی تر هه بو وه چه ند تکیه ی شیخ و درویش تیا بووه

ولك مزگهوتى مالى يى گهن وتيگه ي شيخ شريف وه تريگه ي ۲۰ ديوانخانه ي
تيا بو كه شه وخه لكى تياكو نه بو له هيريكيان چهن د ميوانيكى تيا نه خهوت
كه له جيگاي تر هاتون وه يا خه لكى گوندكاني هولير بوون .

له وكاته قه لا جى نشين هه مو پياوه ناودران شار بون وهه مو دوه له مندى
شار كه خاون كشتوكال بون يا خاوه ني پاره ي زور بون ماليان له قه لا بو پاش
سالى ۱۹۳۵ ورده ورده چهن د خاون مالى قه لايى دهستيان به خا نو كردن كرد
له گهره كه كاني خواروه .

شارى هولير له وكاته شدا بازاريكى زور گهره ي بو - وجگه له
مه ده ها دوكان - جهوت قه سى رى بنه مالى ده پاغه كان تيا بو له گه سى قه سى رى
تر . وهه ر كوشه ي بازار بو فروشتى ويا دورست كردنى بابتيك بو - له
لايك جيگاي ئاسنغهر دواى وان نه كه چى وه سه راج - كورتان دروو -
كارگه چى - سه بزه فروش - قصاب - بقال وه عطار كوتال فروش وه دلاك
وزور شتى تر .

دانشتوانى هولير گشتى وهك ئيستا اسلام شافى مذهب بوون .
گهره كيگى بچوك له خواروه جوله كه بون كه گشتى ژماريان تريگه ي هزار
كهس نه بوون له سالى ۱۹۵۰ - ۱۹۵۱ هه مويان هوليريان به جى هيشت .

باسمان كرد كه نه م شاره به شيكى قه لا بو ، بهش دوم خواروه ي قه لا
بو نه م بهشه به كورتهك ناو نه برا .

ژماره ي دانشتوانى شار له سالى ۱۹۲۷ نه وانه ي ناووس كران وه نه وانه ي

له ناو فوس خویان شارد بو گشتی تریکه‌ی ۲۵ هزار کهس نه‌بون .
 مسیحی هه‌مویان له گوندی عه‌نکاوه دانه‌نشتن که ایسته بوته شاریکی
 بچکوله ، به گهریکی هه‌ولیر دانه‌نری ، نه‌مانه‌ش له‌دانشتوانی زور کونی نه‌م
 خا‌که‌ن و‌مانه‌ی چه‌ند چه‌رخیک هه‌ر به برایتی له گل دانشتوانی دیهاتی تر
 و‌شارستانی هه‌ولیری به‌ریوه چون . و له‌و کاته‌دا له ناو شار ته‌نها ده‌داورده
 مال مسیحی زیاتر نه‌بومه‌وه له پاش سالی ۱۹۴۰ له گه‌رگی عه‌رب که‌نیشه‌کیان
 دورست کردوه پاش نه‌م سه‌ره‌تایه پی ورسته هه‌ندی شتی کونی هه‌ولیر به
 تاییه‌تی باس بکری .
 ۱ - قوتایبخانه :

له‌م دومه‌ده‌دا له‌م‌شاره‌ته‌نها یک قوتایبخانه هه‌بوه شوینه‌که‌ی ئیستا دو‌کا‌ته
 له سه‌ر شقامی صلاح‌الدین به‌رامبه‌ر به‌بازاری گه‌وره ، له سالی ۹۲۵-۹۲۶
 قوتایبخانه‌ی تازه دورست کرا که جیگا‌که‌ی ئیستا کراوه به‌پارێزگای هه‌ولیر
 و‌بیجگه‌ نه‌م قوتایبخانه له‌و کاته‌دا قوتایبخانه‌ی یکی تر کراوته‌وه له‌ گه‌رکی
 تعجیل، وه‌پاش سالی ۱۹۳۰ سیه‌م قوتایبخانه له سه‌ر شقامی مظفریه به‌رامبه‌ر به
 قه‌لا کراوته‌وه .

نه‌ما قوتایبخانه‌ی کچان پاش سالی ۱۹۳۶ له‌قه‌لا دامه‌زراوه و‌بیجگه‌ نه‌مش
 له زور مز‌گه‌وت قوتایبخانه‌ی ئاینی بو‌وه‌ک مز‌گه‌وتی قه‌لا - و‌مز‌گه‌وتی
 یگه‌ن له‌قه‌لا - و‌مز‌گه‌وتی بازار و‌مز‌گه‌وتی شیخ ابو‌بکر افندی .
 ۲ - کونه‌ن‌گه‌واتاتی هه‌ولیر -

مز‌گه‌وتی ملا افندی له‌قه‌لا - مز‌گه‌وتی شیخ چولی - مز‌گه‌وتی خانقاه
 مز‌گه‌وتی شیخ محی‌الدین و‌مز‌گه‌وتی بازار - مز‌گه‌وتی شیخ الله - مز‌گه‌وتی

شەش پەنجە لە ئاو بازار وە چەند مزگەوتی تر •

وێجگە مزگەوت تکیەکان کە شوونی درویشی قادری و نقشبندی بون
لە کەلیکیان نوێژ کراوە وەک تەکیە شێخ شریف لە قەلا وە تەکیە شێخ
عەج الدین - تکیە شێخانی دارمخورما - تکیە شێخ مصطفی ابو بکر
افندی - و تکیە خلیفە احمد - و تکیە شێخ عارف و تکیە شێخ
سلیم (۰۰۰)

۳ - نەخوس دو ئەندروستی :

لە دەوری عثماني پاش سالی ۱۹۰۸ لە لاین بلدیە (شارستانی) هەولیر
نەخوشخانەیک بچوک دامەزراوە و دکتوریکی زافایان لە موصلە وە هیناوە
و پاش کوتای شەری یکەمی سەرزمین لە سالی ۱۹۱۹ دولت نەخوشخانە
دامەزراند و وە پاش دامەزراندنی ملوکییتی عێراق ئەو - پاش سالی ۱۹۲۱ و رده
ورده ئەم نەخوشخانە ریک خراوە بەلام هیچ کاتی هەتا سالی ۱۹۴۰ لە دو
دکتور زیاتری قیافە بوو و ئەگەر زور کون باسی ئەندروستی بکەین ئەینن
چەند بابەت دەرمانی خویی بوو و هەندی نەخوشی وەک دەرمانی چاو کە
ئەم دەرمانە لە توی قریش و شەب دورست ئەکرا بو چا و ئیشە بە کار ئەهینرا
و ئەمە خرا ئاو پارچە پەرۆکیکی خاوەن وە لە ئاو شیرینی دایکی کوریکی شەش
مانگە ئەم دەرمانە ئەتا و اووە انجا ئەمە خرا بە چاو و ئیشی چاو بە ایش و ئەگەر
بیایا بایە شیرینی دایکی کچیک پەیا ئەکرا بو ئەو دەرمانە کە تیا ئەتا و اووە •
بوسەرما وە تەنگە نەفسی وە کوکە هەنگونیان گەرم ئەکرد و دارچین و
بەهاراتیان تی ئەکرد باش سارد بو ئەو رۆژی ۳ جار نەخوش بەکاری
ئەهینا •

بو هه لامت - گيايك له دهشتي ههولير له بهار پيا تهبيت به حاجيله ناو
ته بري ، له موصل به (بيسون) ناو ته بري گولي حاجيله وشك ته كرا ، هم گوله
به دوشيوه بو هه لامت وه كو كه وزگ ئيشه به كار ته هات پاش كولا ندني له گل
شكر ناوي ته خورايه وه . بو هه لامت جار به جار نه خوش لوتي ته دا بهر ههلي .
ههروها ، سوتك له گل شكر ته كو تراوه وه له ناو شير ته كولا انجا ته خوش به
كاري ته هينا .

وده زمانكي تر له مازو شهب وه چه ندشتي تر تيكل ته كرا پاش كوتينكي
ورده بو غازاري دهم ، ددان به كار ته هات .

٤ - سراي دولت -

له كاتي عثمانلي له قهلا بووه وه له دوا روژي هم دومره له خواره وه له
جياي مديريتي پولييسي محافظه ئيستا لهو شوي نه قشلهيك بو له شكر
دورست كرابو وه پاش هم دهوره جياي له شكر گوزراوه دره وه ي شار ،
وه ، هم شوي نه بووه جياي پاريزگي ههولير وپاش سالي (١٩٣٠) ، (١٩٢٧)
دهست گاهيكي تازه لهم شوي نه بو سرا دورست كرا وپاش ماوه ي چه ند سال
له پشتي چه ند ژوري ترش دورست كرا .

هه تا سالي ١٩٤٠ هه مو دائره كان لهو جياي بون بيجكه قوتا بخان
- نه خوشخانه - بلديه (شارستاني) پاشتر دائره ي ته جئيد - ونوس له
دهروه ي سراي جيايان بو پيا كرا .

٥ - جياي زيارهت -

چه ند شويك له ناو شار به پياو چاك دائره تران وجي نشيني شار جار به
جار زيارتي هم مهرقه دانه يان ته كرد و هم هزار گاهه كونا نه ته هم نه

— شیخی چولی — بابا حیدر امام محمد — سلطان مظفر الدین — عزیز
پیغمبر — امامی باور هیل که بهیل امام ناو نه برا — وهستی ئیمای .

۶ — پیش سالی ۱۹۲۶ هیج اوتیلیک له همولیر

نه بووه ریوار کاروائچی له خان دانه به زین و نه مانه ی له خان نه هاتنه
خوار وه زور کم بون چونکی له قه لا نریکه ی ۲۰ دیوانخانه بووه و له کورته که
هم دیسان نریکه ی ۲۰ دیوانخانه یا میوانخانه ی تیا بو هم میوانخانه هه ندیکی
له لادیوه نه هاتنی و هه ندیکی تر له شاریکی تروه گه لی له مانه فاسیاوی هم
خانه خو به نه بوون ، باش سالی ۱۹۲۶ دو اوتیلی پچوک پیا بو که یکیان به
مگردیچ ناو نه برا دوه هم به ناوی اوتیل (فرح) ناو برا .

۷ — همولیر له کونه وه چه ند حمامیکی تیا بو و حمام قه لات و حمام
علی اغا و حمام گه وره — و حمام بچوک — و حمام موده و کوترین قاومخانه ی
هه ولیر قه وه خانه ی عبو به و دوه هم قاومخانه ی علی فلیح بووه — انجا
حاجی شکر ناو باش سالی ۱۹۳۰ قاومخانه که ی دامه زرا ندوه و قاومخانه ی
عزیز افندی جیگای خورتلوارن بو و کتیبخانه ی تیا بووه ...

وه یکم چاپ له لاین مام و ستای گه وره سید حسن حزنی

هینراوه بو همولیر که روزنامه ی زاری کرمانجی پاشتر چه ند گو فاری
پی چاپ کراوه .

۷ — له شاری همولیر له سالی ۱۹۲۷ ته نها (۳) س

شقام بووه شقامی مظفر به — صلاح الدین خانزاد و هم س شه شقامانه به
خره به رد را خرابون پاشتر گوراهه چه شنی تازه . له ناو شار هیج پی وستی

اوتومتیل نه بو چونکی شاره نه اندازه که ی زور کهم بو به پی هاتو چو نه کرا
 پاش سالی ۱۹۴۰ تا سالی ۱۹۵۰ چند عاره بانیک پیا بو که به ولاغ کارمان
 نه کرد وه له سالی ۱۹۵۲ اوتومتیل ورده ورده له فاو شار به کار هات انجا له
 سالی ۱۹۵۳ بهدواوه (اداره ی محلی) دمستی به پاص کرین کرد که له فاو شار
 نامو شوی پی بکری چونکی پاش سالی ۱۹۴۰ شار رو به گه وره ی رویشست
 نه اندازه که ی فروان بو و چند گه ریکی تازه دامه زرا له گل نه مشدا سالی ۱۹۵۷
 ژماره ی ههولیر گه یشته نژی که ی پنجاهه زار کهس ایتر له مه وادمر نه کهویت
 که ههولیری ئیستا نه گهر بهر چاو بکسری له گل دیمه نی کونی زور گوراوه
 ویش که وتوه، ژماره ی ده کهرت له جاران زیاتره وشیوه ی ئیسته ی وه دیمه نی
 ههر وکو ههر شاریکی پیش که وتوی تره له سه ر جیهان . ئیمه له م به شه به
 کورتی ده باره ی شاری ههولیر باسمان کرد له باسیکی تری وسته که له
 بابت کومه لایتی نه م شاره بدو وین له بهر نه وی زاین نه م شتانه زور به مه به سته
 و به سوده ولا په ریک له میژوی کونی نه م ولاته روشنا نه کاته وه .

(بهش سیه م)

ژیان وه کومه لایه تی کونی ههولیر

زنجیری دوهه م لهم وتاره به ناوی دیمه نی ههولیر بلاوکرایه وه لهم
باسه چه ند الا پریک له میژوو کومه لایتی ژبان له شاری ههولیر و دیهاته کانی
باس نه کین .

۱ - جل و بهیروم :

جلو بهرگی ههولیر بهرگی کوردایه تی بو چاکه تو یا تتول ته نه له لاین
مأمورانی دهولهت به کار نه هات - به بوته ی خویندن و قوتاییخانه هم بهرگه
نه وریه بلاو بووه نه ما جل و بهرگی خو ولاتی بهم ته وره بو - شارستانی
کهوا و سلطه ی له بهر نه کرد و به بوسه رجامه دانیان نه به ست وله پشت
پشپین نه به ست و پیاوی ما قول عه بایان له بهر نه کرد . لادیی پیاوی پیریان
زوریان هم یا به ته جله یان به کار نه هینا .

له گهل نه مشدا هم ته رزه بهرگه له لایان دانشتوانی قه لا به کار نه هات
زوربه ی جی نشین گهره که کانی کورته ک و جی نشین گونده کان کورته ک
و هشاروالیان له بهر نه کرد له هه ندی ناوچه ی کورد به مرادخانی ناو نه بری ،
له هه موکات پشتبین له پشت نه به سترا و هه ندی لادیی ههولیر رانک و جوغلیان
به کار نه هینا له گهل به مسته ک .

وه له لادی قاپوتی لباد شوان ونوبه چی به کاریان نه هینا بو روژی
ساردی زستان .

پیلانو قوندره بو ژن وپیاو وه کریکار جوتیار وسه پان له زستان کالکیان
له پی نه کرد وله هاوین کلاش به کار نه هات .

جل وه بهرگی ژن همه ده ستوری ئیسته بو هر کراس وکها وده سنخه
به کار نه هات وهه وری ، مشکي له سهر نه به ستر .

وژن له شار (چارچهف وپیچمه یان) به خووه دائه پوشت و مرویان
دهر نه نه کهوت وه له زستان جزمه یان له پی نه کرد ژنی لادی وگر که کانی
خواری قه لات رویان دهر نه کهوت به لام خویان به چاروگه دائه پوشت .

۲ - ناو - چار - سوتهمنی :

پیش سالی ۱۹۳۰ به ولاغ سه قا ئاوی نه برد بو مالانی قه لات وه نه و ئاوه
له کاریزی ههولیر ویا له کاریزی میری نه هات به جو گه له بوحه وزی ، ناو
شار که له دهر گای بازار بووه له و شوینه سه قا ئاوی نه برد ، قه لات .

نه ماجی نشین گهره کانی کورتهك (نهی خواری قه لا) نه مالانه
هه ندیکیان ئاوی میریان به کار نه هینا وه ئیدیکی تر ئاوی کاریزیان
هه خواردوه . وه پاش ماوه یک شارستانی دهستی کرد که ئاوی کاریزی میری
به بوری دابهش به سهر مالانی بکات .

چرای شهو (خانوس) پی نه و ترا ویا (قوديله نهوت) مالی بی ده ست
هه لات گه لیکی فانوسیان نه بو قوديله ویا لامپیان بو شهو به کاریان نه هینا
نهی هه مو نه م بایته چرایانه به نهوت پی نه بون .

وله زماوند وشای و مهولود (مومیان) پی نه کرد - ایتر به جوړه
نهختی روشنای و هرونکی بو شه و دورست نه کرا تا پیا بونی کهرباء پاش
سالی ۱۹۳۶ •

نه گهر له کهرباء بسپرسین نهك بو ولاتی نیمه نه م شته تازه په پیا بونی
وبلاو بونی زور کون نیه و نه گهریته وه سهره تاي نه م چهرخه •

و بو سوتهمه نی نهی ناگری زستان دار وه ره ژو (خهلوز) و له لادی کاوه
پوشی به کار نه هات ، و ههر به دار ویا کا قشیل ، ناگر نه کرا بو دورست کردنی
شیو و هخواردمه نی - پاش سالی ۱۹۴۰ ورده ورده نهوت بو سوتهمه نی
و بو دورست کردنی خواردن به کارهات له سالی ۱۹۶۰ •

غاز پیا بو وزور کهس له جیاتی نهوت بو ناگری زستان و بو دورست
کردنی شیو به کاربان هینا هه رچه ند کهرباء پیش سالی ۱۹۴۰ پیا بو به لام
له هاوینی پاش ۱۹۴۰ انجا (پانکه) به کارهات و ههروها •

بو ناوی سارد به فری چیا نه خرا چال

له گوندانی شه قلاوه و پیرمام و نه م به فره له هاوینی نه هیزا بو شار بو
ناوی سارد وه ماستاوی پی نه کرا ، پاش سالی ۱۹۴۱ (بوز) پیا بو نهی
به فری دورست کراو به مه کینه و پاش سالی ۱۹۵۸ انجا (ثلاچه) پیا بو له
ههولیر •

۳ - اوتومبیل - رادیو - تلفزون -

بکه م اوتومبیل له سالی ۱۹۱۵ هاتویته ههولیر بو بو خلیل پاشا سهر
له شکری عثمانلی ته رخان کرا بو و نه لین شو فیره کهی (المان بووه) ، پاش
سالی ۱۹۲۲ اوتومبیل بو نامو شو له بهینی ههولیر - و موصل به کار هاتووه

وپاش سالی ۱۹۲۳ - ۱۹۲۴ انجا بو روشتن بو کرکوک بغداد به کار هه توه ،
پیش ماوهی ناوبراو ته نه سب وه ولاغی تر بووه بو کاروانی وسهفر .

ورادیو که به پاتری کار ته کات پاش سالی ۱۹۳۴ له ههولیر پیاپوه
وتهوهی به کهرباه کار ته کات پاش سالی ۱۹۴۱ بو ههولیر هینراوه .

ئه ما تلفزیون پاش سالی ۱۹۶۰ له ههولیر پیاپوه پاش تهوهی که له
موصل ته ریباتی بناغهی پروگرامی تلفزیون دورست کرا .

پیش سالی ۱۹۳۷ ته گهر مام وستایه که له قوتایخانه باس بونی تلفزیون
ویا شتیکی دورست کراوی تازهی وای باس بکرادیه هیچ کهس براوینی بهم
قسهیه نه ته کرد وههروها له سالی ۱۹۶۷ که امریکانی چونه سهه مانگ زور
کس تهی وت ته م قسهیه راست نیه وه هتا ئیمتش زور کهس پروا بهم گفته
فاکات ایتر ته م جوهره بیرو باوره دواکه وتوه مه بهستی نه خوینده واریه ئه بی
زانین خویندن وپیش کهوتی له زانستی ریگای بهرز بونی گهل ونشتمان
وه خوینداوی وه لات تارمک ته کات وگهل بهدوا ته خات .

۴ - شارستانی -

کاروباری شارستان بنگهی ته گهریتهوه سالی ۱۸۸۵ له م سالهدا شارستانی
ههولیر - بلدییه دامه زراوه ته م دهست گاهه زور کاروباری شاری تهینی وه که
کولان پاک کردهوه وزبلی مالان گواستهوه بودمروی شار وشهو کولان
وجاده کانی شار به فانوس روناک ته کرا ههروها بلدییه فوبه چی بو بازار
وگهره که کانی شار دائه نا ته م فوبه چیانه له ژیر چاوه دیری دائرهی پولیس
باسهوانی شاربان ته کرد .

نه شار دو جیگا بو به مهیدان ناو ته برا یک یان مهیدانی دار فروشتن که

دار و خلوږ تيا نه فروښرا هه روها هه ندى ميوه جاتى گوڼه كاني چيائه هاته هم
مه يدانه هو فروښستن . مه يداني دو هم پيان نهوت ميداني ولاغ فروښتن مهر
بزن وه گاومه نگا له م مه يدانه نه كرا هه روها هم جياگايه كړيني و فروښتن
به رزه ولاغي تيا نه كرا وه كړيني نه سپ - ماین - ئيستر . هم هه دو
مه يدانه له ژړر چاوو ديري څارستاني يوو .

و گوره پانیکی سیهم شتی کونه‌ی مالان ویا شتی که خاوه‌ن مال له
خوی زیاد بو له و جیگاهه نه‌فروشا، زورشت له لاین چند پیره ژن نه‌فروشا
و نه‌هم ئافره‌تان به‌م کاره خه‌ریک بون شتی به‌ نرخ (چارچی جاری بو ئه‌دا)
هه‌ر که‌س زیادتی بکرا دیه‌ نه‌وشته بو ئه‌و نه‌بو .

• وه نه م گورمه پاته به مه يدانی (قاری بازار) یا به دلال خانه فاو نه برا •
 نه م سی مه يدانه له ایان شارستانی چاوه دیوی نه کرا وهه ندی رسومات
 له لاین باچ گیری شارستانی وه نه گیر •
 • - ژن خواستن :

به زمانه د ياشايي ټاوه ټه براون ماره کردن به پي ټايني اسلام جي به جي
ټه کرا له لاي مه لا ويا قازي ماره ټه برا •

وہ ژن گواستتہ وہ له مالی یوک بو مالی زاوا له شوینی نژیک به پی بوکیان
 نه هینا بو مالی زاوا وه له شوینی دور به ولاغ ژیان نه گواستتہ وه له دمر گای
 مالی زاوا - زاویان به کی له خزمه کانی شه کر وپاره یان به سهر یوک همل
 دما و به شه و که زوا نه چوه لای یوک و به ته و او بونی زاوایه تی به کی له
 اولاداش زاواکان ویا خزمیکی زاوا ههر له و کاتهدا ته قه ی به تفنگ نه کرد
 نه مهش زور جار یک ته قه نه بو یا س زیاتر نه نه بو .

ويش روژی بوك گواستنهوه مالی زاوا ئاهه نگیان نه کرد ومه ولود به شهو ئه خیندرایه وه .

ناسیاوی مالی زاوا وه خزمه کان روژی بوك گواستنهوه هه ر که س شتیکی به ناو باروبو یا به ناو پیروزی ئه یان برد ئهم شته زور جار یاره ئه بو وه یا شتیکی به فرخ و مک مافوری ئه و سه عاتیک .

بوك پاش (۳) روژ له ناو مالی خوی هه ندی دیاری دابهش خزمانی مالی زاوای ئه کرد .

وروژی هه وتم ئافره تان خزمی مالی بوك وزاوا هه ر مالی نه ختی پارهی ئه برد بو بوك .

وبوك نزیکه ی شهش مانگ نه ئه چوه مالی باوکی دواپی که ئه چوه مالی باوکی به که م جار نزیکه ده روژ زیاتر ئه مایه وه ئه خزمانی مالی زاوا ئه چون ئه یان هینایه وه .

ئاهه ئگ شار هه ر به گورانی ئه بو روژی زه ماوه ند که م جار هه ل په رکی ئه کرا به لام له لادی هه ر دم له زه ماوند دول وزرنا لیدراوه وه هه ل په رکی دامه زراوه .

٦ - منال به اخپوی کردن -

پاش بونی منال به (۳) روژ کور له لایان باپیری ویا باوکی ناوی لی ئه ترا کچ له لایان داپیری ویا دایکی ناوی لی ئه ترا .

منال که ئه بووه هه وت روژه له لایان پیره میردیکی دانای خزم ویا خه لکی گه رک به گوی چه ند گفتیک ئه وترا ئه لین مه به ست له م شته که ئهم

مناله له سهر رموشتيكي چاك گه وړه يې منال بون به يارمه تي ماماني ژن
نه بو ، نه مامانه ناوكي منالي نه بريده وه نه اگاداري ته ندروستي منال نه بو
هه تا چل روژ به سهر بوني راته پوري .

نه مامانه نه مامانه گاره هره منافيان بو وه كړي خويان له خاوه منال
وه نه گرت .

منال به شيري دايكي به خيوي نه كرا نه گهر دايكي منال نه خوش بوايه
ياشيري غاږت كه م بوايه ژني جيران وه خزم جار به جار مه مكيان نه دا به م
مناله ، نه گهر خاوه منال دوهوله مند بوايه مه مك دايان بو نه گيرا به مانگانه .
و نه مانه ي مناليان نه مانه هه نديكيان منالي خويان نه دا به يكي له مالي
خوي به خيوي بكات ويا نه گهر خاوه منال پاره دار بيايه شوينكي تايسته تي
ته رخان نه كرد كه مناله كه ي كه ژني له م جياگايه به خيوي بكات .

ومنالي كور پاش يك ساله خه ته نه نه كرا وه به بونه ي خه ته نه نه گهر
باوكي منال دوهوله مند بيايه څه نكي بو نه كرا خزم فاسياو دياريان بو نه هينا .
ومنال پاش ههوت ساله له مزگهوت ملا فيري خويندن ونوسيني نه كرده .
نه وانه ي كه نه چون بو خويندن زور كه م بون وه نه وه ي نه ي خويند پاش
سي چار سال كه فيري خويندن نه بو وازي له خويندن نه هينا ،
نه وانه ي مه به ستیان بوبينه ملا يا خويندواړيكي ته و او ماوه يكي
زور نه يان خويند .

مه به ستیان بوبينه ملا يا خويندواړيكي ته و او ماوه يكي زور نه يان خويند .

۷ - چمژن :

چمژنه كاني ولاتي شاري هه ولير كه لي چمژني به پي نايي اسلامه نه م
چمژنه نه - چمژني رمضان وچمژني قوربان - وچمژني مولودي پيغمبر

محمد (ص) وټه مېسى چې ژنه په گرنكى ټه گيرى — وله چې ژن كورد له يكتري
چې ژن پيروزى ټه كهن وېو چې ژنه پيروزى له لهديو انځانه گوند يا ديو انځانه
گهړه ك كو ټه بونه وه وه هر وها له مزگهوت تيكرا نويژى چې ژن ټه كهن وه ملا
ټاموژگارى ټه كات •

له زور گوند وا پيشه يه له كونه وه كه خاوه مال كانه چې شتى چې ژن
بيته ديو انځانه گوند كه تيكرا پياوه كانه فان بخون •

هه مو ماليك ټه م چې شته ټه با ټه ديو انځانه پيجگه ټه و كسانه ي كه زور
بې دهست هه لات بن ويا خاوه مال نه بن ټه و پيش ماوېكي كورت يكه كيان
لى مردوبى ټه ي خاوه شين بونه •

له چې ژنى رمضان وه قوربان خاوه مال جلوه برگى تازه ټه كرى بو
منداله كاني وه خيزاني وه چې ژنا ټه يان ټه داتى وه ټه و كسانه ي كه زور به دست
هه لات ويا د ومله ند بن ټه م كه سانه چې ژنا يان ټه دمن به خرمو دستو پي خوربان •
وله چې ژنى قوربان سهر برېنى مېريك، يا گايك له لايڼ پياوې دهوله مند
پيشه يه كي كونه زور په سنده پوه — ټه ما له چې ژنى ۱۲ (ريعي يكم)
ټه ي له روژى بونى پيغمبر (ص) پياوې به دهست هه لات مولوديان ټه كرد له
ماليان يا له مزگهوت •

ټه ما چې ژنى نه وروزي پيش سالى ۱۹۵۰ ټه نها له دېهاتى چيا ټاهه نكي بو
بو ټه كرا پاش سالى ۱۹۵۱ انجا خه لكى شارى هه وليم دهستان كروه به يادى
روژى نه وروزي هه رسال له كاتى خوى كه ټه كه وېته ۲۱ مارت سالى زايڼى •

(بهش چوارهم)

سه رگزشته‌ی ئاوه دانی وه ئابوری به‌ره‌م

له ولاتی هه‌ولیر

له وه تارانی پیشو هه‌والی زورشتی کونی ئەم شاره پاش لی کورته‌وه
باس کراوه له‌م به‌شه کورته هه‌والیکی ئاوه دانی شار وه‌خواره‌مه‌نی
وبه‌ره‌مه‌می ئەم وولاته وه ئابوری باس ئەکری له‌م روه‌وه ئەم باسه ته‌نها
په‌یوندی به کومه‌لایتی هه‌یه که گواراوه به چه‌شینیکی تازه .

۱ - خانو به‌ره :

خانو به‌ره‌ی قه‌لانی هه‌ولیر وه گه‌ر که کانی خواره‌وه که به کورته‌ک ناو
ئه‌برا ، زربه‌ی ئەم ده‌ستو به‌رمیه به که‌ریوچ (خشتی سور کراوه) دورست
کراوه وه‌هر خانووی چه‌ند ژوری تیا بووه ، هه‌ندی ژور لا‌خانوکی تیا
هه‌بو له قه‌لا (که ده‌رگای ئەم ژوره له ناو ژوره گه‌وره که ئه‌بو هه‌روه‌ها له
هه‌ر مالی دو به‌ر هیوانی تیا بو یکیان یو دانشتن وه دوه‌مه‌یان بو شیوی
لینان وه جیگای شیو کردن له به‌ره‌هیوان بو نه‌ک وه‌ک ئیسته له ژوری بی
له‌به‌ر دو که‌ل چونکی ئامده‌کردنی خواره‌مه‌نی به ئاگری دار ویا کا وکوته‌ل
ئه‌کرا .

و خانو بهر زوری يك نوم بو وه هندی خانوی پیاوی به دهست
 هلات به دو نوم که کرا وه ژوره کانی سهروه به کوشک ناو ندران ،
 وه گهلی مالی قهلا نه ندازهی زور بچوک بو له بهرئوه زور جار له پایمهی
 سهروه دو کوشک له گهل بهر هیوانی دورست که کرا وه له گهلی سهربانی
 قهلا له سهروه بهر هیوانیکی بچوک هه بو بو پاریزتی جیگا و لیف
 وه بالینی نوستی هاوینه تا له سهربان له بهر تریشکی روژ نه مینی وه له م
 جیگایه دابنری تا دو باره بو ئیواره وه شهو له سهربان رابخرینه وه •

وه له سوچی شار که گهر خانو بهر یکی گه و ره وه گرنگ دورست بکرا با
 به وه دار وه باغی تیا بایه نوم خانو وه باله خانه به به قصر ناو که برا •

وهك قصری ملا افندی له باداوه وه قصری عطاء الله اغا لهو پهری گهرکی
 خانقاه وه سید ناوا •

وه دانشتوانی شار ههر کهس خانوی خوی بو ، نه ما کریکاری تازه
 هاتو بو شار یا ورنجه بهری کشتوکال که جوتیار وه سه پانیان پی نه و ترا نه مانه
 روریان بی خانو بوون پیاوی به دهست هلات که خواوهنی زهوی وه
 کشتوکال بون له گهر کانی خواوی قهلا له گهرگی عرب وه گهرکی خانقاه
 (حه ساریان) بو بو جوتیار وه سه پانی خویان وه نه گهر ژوری زیادی بایه
 وه یا نه م حه ساره بو کشتوکال ته رخان نه کرابو نه م ژورانه به کری نه ندران به
 کریکار به مانگانه • وه نه م حه سارانه به ناوی خواوهنی وه یا به ناوی نه وهی
 دورستی کردوه ناو نه برا وه هندی حه سار ناوی به ناوی نه م شوینه
 نه برا که تیا دورست کرابو • وه نه م حه سارانه به خشتی سور کراو دورست
 کرابون وه هه ندیکی به خشتی کال •

دەرنگای ژور و دەرنگای دهر و وکیللهی دەرگا و جاکوش لیدانی دەرگا
 به شیویه بو که به تهواری ئیسته گور اوو • وه بازاری گه وری هه ویر له
 کونه وه تا ئیسته هه له له شورنی خویتی وه له ۱۲ قهسری تیا بووه
 تاراده یک ئه م قهسریانه له سه ر نقشه ی کونیان هه به رده وامن وه له ناو بازار
 زور دوکانی تر هه ر بووه که ژماره بی له سه دود و سه د زیاتر بووه له گه ل بونی
 چه ند چایخانه وه جیگای ئالبند - وه خم جی - وچه ند خانیک که بو وه لاغی
 کاروانی وه بو حیوان - به کار ها تووه ئه مادو کا نه له سه ر شه قام زور که م
 بووه له گه ل چه ند چایخانه یک - وپاش سالی ۱۹۳۰ ورده ورده دوکان له سه ر
 شه قامه کونه کانی دورست کرا • وه له کاتی ناو براو ته نها •

س شه قام له شار بووه - مظفریه - خانزاد - صلاح الدین وه پاش سالی
 ۱۹۴۰ په یدل په ی سال دوا ی سال چه ند جاده وه شه قامی تازه له ناو شار
 کرایه وه •

له کونه وه له شار گه لی مزگه وت و تکیه هه به بووه • ده ولت زور که م
 بنای بووه نه نها له سالی ۱۹۳۰ سرای کونی قه لات - سه رای متصرفیت له
 خوار وه وه بنایک بو نه خوش خانه ویک قوتا یخانه - وشاراستانی له گه ل
 دوس خانو وحصار به کری گیرا بو بو چه ند دائره ی تر ، له کونه وه یه ک
 حه مام له قه لاتی بووه وله کورته ک چوار حه مامی تیا بووه •

دورست کردنی خانو

به که ره بوچ بو له گه ل قوری خوله سور به ته نه ای یاقور وه گج نه و قور
 وم قسل بو دیوار بلند کردن به کار نه هات - وه بناغی خانو قول نه کرا تا
 نه گیشه صاغه له قه لا بناغه زور قول نه بو وه نه دی که رت چوار گه ز زیاتر

ټه هينرا ټه مه جيگای نوستن — به شه و راهه خرا ، بياني جيگا کوټه کرايه وه .
 ټه مه ش بو پاکو ته ميري بو وه دوباره که جيگا فروان بي بو دانستن . وه
 بودانستن له مالان ژوري نوستن وه دانستن هه ريک بو — جيگای دانستن له
 سه ر رايخ بو گهر مافور بي بابه ره ويا لباد وه دوشک له پال ديوار دائه نرا
 وه باليفي ټه خرا وه قعدی بو دانستن و پال دائه وه بو روژو شه و، پيش سالی
 ۱۹۳۰ له هيچ مالی کورسی وه ميز وه قه نقه به کار ټه ټه هات ، ټاو مالی زياد
 ټه گهر جلکو به رگ بابه ټه خرا ټاو کوتاليکی دورمان کراو که به (بوخچه)
 ټاو ټه برا وشتی زيادی ترا ټه خرا صندوقی دار که له لاین دار تاش بازاری
 هه و لير دورست ټه کرا ، وله هه ر ژوري صندوقی گه وره ی ټيا ټه بو .

له خانوانی قه لات له چینی سه ره وه ی ديوار کان ټه ی له بن ميچی
 کولانکی ټيا ټه کرا که به (ته خچه) ټاو ټه برا بو رازانه وه ی مال زور شتی
 جوان که له شوشه وه فخور دی دورست کرا ټه خرا ټه م کولان کانه .

وه بوجوانی زور خانوی قه لا که سه ری به کاريته ی دار وه به شقه
 دار دائه پوشرای دیوی ژوره وه ی به ته خته پوش ټه کرا له لایان دار تاش .

له جياتی دار چينکو به کار ټه هات ټه م دار پوشه رنگا وره نک به بويه
 ټه کرا .

وخوارده مه نی وه ک ساوار سه بروش — وه برنج و گه نم وه نوک و فسک
 ټه خرا که ټلو که له قور دورست کرا بو .

رون — وه پهنير — و گوشتی سور کراوه ر و گوشتی خبی لی دراوه
 ټه خرا چره .

مه نجل - قاپ - سه ريوش قاپ - سيني - ته شت - وه هه ندى
چه شنه كه وچك - وه مه سينه - وه گوم گوم هم شتانه كه بودورست كردنى
شيو به كار نه هينرا به كارد هستى مزگه رى هه ولير نه كرا .

وه كه وچكى دار - وكوتك - واتسه شى بوريتسن خورى و په مو ،
وه بازو وه تيروك وه فرشه ي دار - وه ملاكى ماستاو هم كارو باره له ديهاتى
خوشناو هتى دورست نه كرا و بوشار نه هينرا .

هه روها له ديهاتى شقلاوه و پيرمام و گونده كانى ترى ناو خوشناو هتى
له چلوى دار - سه بت - وه قه رتاله وه سه وه شير وه شتى تر بو ناو مال بهم
جوره دورستيان نه كرد وه نه يان هينا بو شمار وه روها ته سبيحى قه زوان
وه گوچان وزورشتى تر له م با به ته وه .

وه مه سينه ي قور وه كوپه ي ئاو - وه شه ربه ي ئاو له شيوه ي بهرداغ -
مه ركاني گول زورشت له م بابه كوره چيه كانى هه ولير له كوره به سور كراوى
نامه ده يان نه كرد .

وشتى تر له پيسته دورست نه كرا وهك هيزه ي رون وه دميكه ي ئاو -
وروايه كه سه قا ئاويان يى نه گوازه وه - وه ييژنگ - هم كردوانهش هه
له بازاری هه ولير پاش ده باغ كردنى پيسته دورست نه كرا .

وه رايخ وهك مافور وه لباد - وه بهر - وه دوشك وه باليف - و جاجم
(وه دو گرتى نوژ له خورى دورست كراو) وه دو گرتى پي خهف كه له ده زوى
په مو نه هه نرايه وه و هم كارو بارهش هه نديكى له شار دورست نه كرا و
هه نديكى له لادى نه كرا .

لهم باسه بو خوينده واران روشنا بو كه هه مو كه لو په لی ناو مال به
تهرزی كونی له كردهی خوی ولاتی بو و ئهم دهستوره به ته وای شیوه كهی
ئهمرو گوراوه •

وکار و باری ناو مال هه مو خرا بووه پال کابانی مال ئهم کابانه گهوره
تیرن ژن بو لهو ماله وه ایشو کاری مالی جی به جی ئه کرد و ژفانی تر له مال
وه یا کچه کان ههر كهس بهش خوی یارمهتی ئه دا • یكه م ئیش له ناو مال
ئهو به سهر له بیانی خانو مالین به گیسه پاك بکریته و ئه مجا جیگای خهوتن
کوبکریته وه وه یا تاغ بخریته سهر هه رزاله پاشتر پیوست بو سماور پی بکری
و چایه و بهر چایی ئامده بکری وه سه ماور به خه لوز (ره ژو) گهرم ئه کرا
وپاش چای خواردنه وه خاومن مال و پیاوانی تر هه ر كهس رو به ئیشی خوی
ئهر و پشت •

وپیش سالی ۱۹۳۰ له هه ولیر و له گوندکان نیومرو چیشته نه ئه کرا
شتی سوک ئه خورا وه فانی ئیواره شیوی بو ئامده ئه کرا له لایان کابانی
مال • هه روها خانو بهره و ناو مال بهم ته رزه بو و ئه گهر سه رنج بلمین ئهم
دهستوره باس کراوه كه په یونللی به کومه لایتی و ژیانی کون هه ولیره کانه بو
ماوهی چه ند چه رخی تا نزیکه سالی ۱۹۳۰ ئهم جوره ژیا نه له م ولاته روا بو
و جیگای گرتبو ، وه وینهی زور شت له م کرده وانه به ته وای ئیسته بزر
بووه و ئهم شتانهی هیشتا نیوه به نیوه له سهر ره گزی کهون ماوون وه تا
ئیسته که میک بهر چاوه ئهم چه شنه پاش ماوه یک بهرو گوران ئه چن و له دوا ی
چه ند سالی تر وینهی ژیانی کون به جاری له بهر چاو نامینی و له ده فتری میژو
ئهنوسری •

۲ - خواردمه نی : -

له مه و بهر ههروهك وتمان هه مه رهنگ وه چه شنه شيو (چيشت) به
ئاگري دار وه يا به كاو كوتهل وه قهسل نه كرا وه سوتهمه ني نهوت - وه
غاز - وكهرباء نه بو پيش سالي ١٩٣٠ - هه ر چه ند نهوت كه مو زور پيا نه بو
به لام ته نها بو چرا به كار نه هات .

ویش سالی ۱۹۳۰ له شار و گوندهکان برنج بو خواردن زور کم به کار نه هات پیا وی به دست هلات نه گر میوانی نه بویه به لکو له حوت روژ جاریک پلاو گوشت بو چیشت ئیواریک دورست نه کرا ، نه ما کریکار وه رنجبر له شار به لکو له مانگی جاری برنجی نه کرده شیو وه دانشتوانی دیهاتی ده شتی هه ولیر رنجبر وه سپان وه جوتیار و ابو سالی چهژنو چهژن برنجیان به کار نه هینا و چهند جار له مانگی ره مضان نه گر نه وکسه به روژو بایه ، نه ما دیهاتی بهر ئاو و دیهاتی چیا زیاتر برنجیان به کار نه هینا نه گر برنج له زهوی گوندیان بکرا ماهه .

ساوهر وه گه نمه کوتاوه - وه نيسك - وه بروش - وه نوک وه داندوکه
- وه که شک - وه دوغوا - نهم خواردنه نيان شيوي نهم ولاته بو وه
خواردني تر • هيلکه - ماست - دوشاو - وه خورما - وپه نير گه لي شتي تر
مه کار نهم هات •

آه ما سه‌بزه‌ی زستان له شاری هه‌ولیر ته‌نھا تور – وشیلیم – وپیاز –
و که‌روز و سلق وه چوندر و باقلا بو و له‌هاوینی هه‌مه ره‌نگ سه‌بزه بو وه‌ک
ئیسته بووه •

زورشت که ئیسته به کار دیت پیشی سالی ۱۹۳۰ له هه‌ولیر نه ئه‌چا فندرا

و له شوپنی تریش هم شتانه بو ههولیر کهس نهی ههینا ، نهی پیش سالی ۱۹۳۰ - بطاطه - قهرنايت - فاصولیا - اسپناغ له ههولیر نه بو و به کار نه ههات .

وله پیناوی گه وره له منالی گوم لی بووه که نه لین نریکه ی (۱۰۰)
 صه دسال له مه و بهر له م والاته توتن - وچای - و طماطه نه بووه و به کار نه هاتوم . و له بابته میوه جات هه مه چه شنه میوه جات له دیهاتی خوشناو متی بو ههولیر له هاوین و پایز هاتوووه و له زستان هه نگون و گوزوووه باوی (بادهم) و میوژ - و قه میس - و کشمش - و ژاژیو په نیر . هم چه شنه بهر هه مانه هه مو خو ولاتی بووه له بازار ریا نه بو - وه گه لی جار فافره تی کوچه ر وهك نه بولی پایزان که له کویستان ها توینه وه هم شتانه یان هیناوه بو شار روژ دوا ی روژ له مالان به پاره فروشتویانه و یا به شه کر و چای و خورما وه ساور و پروش قالو گوریان کردوم . هه ر شتی که بهر هه می ولاتی ههولیر نه بووه بیجگه خورمال وه قه سب شتی تر خاوه ن دوکان له جیگای تروه نه یان هه هینا وهك پرتقال ، موژ - الالهنگی - نارنج - لیمو مو ترش - بلکو زور مالی شارستانی سالی جاری و یا دو جار هم چه شنه میوه یان نه هه خوارد له بازار نه بو وه جار به جار به دیاری له بغداد و کرکوک بوریان ههات . گه لی چه شنه شیو له ههولیر غیسته زور بابته تی وهك جارانه ته نها کردنی هه ندی شیوی کوئی قه لاتی ههولیر له نه مانه ، به شه شوپکی تر زور کهم کهس ماوه دورستی بکات .

تا سالی ۱۹۴۰ هه مو دانشتوانی شار و گوئنده کان پیش زستان ساور و گه نه کوتاو - وه پروش - و نیسك فوك هه رشته پیاز رون بو زستان

نامه ده نه کراوه دائه کرا .

بیوست بو هر مالی ساوار بکولین ولی بکات - و بروش بده ست
تاری به رد بی هیری و گه نماکوت به دنگ پوخته بکری - هر شته به
کردویکی تایبه تی بکری و دابهستی مهر سهر پیری و گوشته که بکری به
قاورمه ویا له فاو خوی فاو و له فاو جهره هل بگیری به م جورده خوارده مهنی
بو زستان نامه ده نه کرا .

و شایانی باسه - دانشتوانی شار فالوده ی گوشتی مهر بون گوشتی
بزن وه ره شه ولاغ قصابی شار سهر بان نه نه بری چونگی گوشتی گاو بزن
کهس نه ی نه کری پاش سالی ۱۹۳۰ ورده ورده خه لک فیری به کار هینان
گوشتی گاو و مانگا بون .

گوشتی مریشک قاز مراوی - هیلکه له هاوین له دوا مانگی بهار تا
پایز به کار نه نه هینرا .

وه ماسی ورده دانشتوانی هه ولیر به کار بان نه هینا نه ها ماسی گه وره که
له بهاری له دزیی گه وره نه هینرا نه م گوشته نه ر مکله له بازار نه فروش را .
هه روه مک و ترا زور چه شنه شیوی هه ولیر وه دزیی و خوشناو تهی له سهر
ره گزی کونی ماوه ته وه به لام هه ر شیویک ده ست کاری زوری پی بوی که م
به کار دیت ژنو مال له کردنی خویان لا نه دهن وه مه بهستی له مه نه وه یه که
هه ندی کابان و خیزان کاری ترمان هیه بیجکه به ریوه بردنی مال و منال . و
زیاتر له مه مالی کون چه ند مالیکی تیا بو نه ی کور و برای له یک مال نه زیان
له بهر نه وه له توانا بو هه ر چه شنه شیوی نامه ده بکری نه ما ئسته ئافره ت
خوی له م ته رجه کاره الا نه دات په سندی نه م شیوه نه کات که به ساقای

جی به جی بکری •

۴ - کارو باری دانشتوانی ولاتی همولیر : -

همه چهشن کارو بار له کومه لاییتی ئەم ولاته بووه به شیوه یك كه به كه به تواوی پی وستی ژیان وه داخوازی بهریوه چون وه بهرهمی خو ولاتی بووه به گرنك ترین کار له همولیر کشتوکال بووه ههوالی کشتوکال له باسیکی تاییه تی له و تاریکی تر ئەی نویسنه وه •

و لهم به شه له کار کردمو ی کونی تر و بهرهمی ئەم کردموانه باس ئەکری •

۱ - کردموه ی کار بهدمستی -

ولاتی کوردستان له میژوی کون ناو ئاخنی پیش کهوتن بووه وه مروف لهم خاکه دا پیش هه مو جیگایکی تر په یلدا بووه وه همولیر که کوترین شاری روی زهمینه ناوچه ی کارخانه ی شت دورست کردن بووه تا سالی ۱۹۳۰ دهست گاهی کاره بهدمستی کون وه بهرهمی ئەم کارانه پیوستی دانشتوانی شار وه لادی همولیری به جی گه یاندوووه و ئابوری ئەم ولاته بهم شیوه یه سهر بهخو بووه وخوی به خوی ژیا ندوووه و زور کهم شت له دهر وه بوی هاتوووه •
ئاستنگهر

همه مو کارو باری جوت وه دورینه و دهرگا و په نجره خانویان دورست کردوه له گهل زور شتی تر •

به داری خو ولاتی همه چهزه کارو باری خانوی کراوه له گهل کارگی

جوت وه هه مشيه تهختی نوستن وه کرس میز دولاب صندوق و گهلی شتی تر
 ئەم دارقاشه نهی بازاری هه ولیر به دار وه بزمار خوی ولاتی کاریان کردوه.
 و مزگەر — مه نجل — قاپ — سینی — تهشت — مه سینه په قره چ —
 پارزونگ — کهوچک ئەم بابته شتانهی دورست کردوه .
 تهنه گهچی —

مه سینه — قوديله چرا و گهلی شتی تری کردوه .

قوندره چی

دو کانه که ی گهلی جار دو دوکان بوه یکیان وهك گارگه بووه دوه میان
 بو فروشتی ئەم کرده به دهستانه بووه هه مو چهشن پیلایان دورست ئە کرده.
 وهك قوندره ومجزمه — وه کالک — وه که نلش — پوتین وه ئەم پیلاونه له
 پیستی ده باغ کراوی خو ولاتی ئە کرا .
 وه سهراج

ئەم وه ستایانه — زینی — اسپ — وه قایش جهله و بو ولاغی تر وه کیفی
 ده بانجه وشهش ئاگر فیشک دان خه ریطه ی فیشکی تفنگیان دورست
 ئە کرد و جار به جار جاتتای پاره وه جاتتای جلو به رگیان دورست ئە کرد که
 به باول ناو ئە درا ، ئەم به رهه مانه دهست کردوی خویان بووه به پیستی
 ده باغ کراوی خوی ولاتی جی به جی ئە کرا .
 خه نه چهر چی —

وه چاخام ساز — کهسانی وابو هه ردو کاری ئە کرد و کار به دهستی تری
 بو ته نها له م ایشه له یکیان زانا بو — خه نه چهر چی — خه نه چهری دورست
 ئە کرد که لیکیان گهلی چه شنه چه قوی قصاب چه قوی مالانیان دورست ئە کرد .

چاخماغ ساز -

فیشه گی به قالی تشنگو ده بانچه یان به بارود دانه گرتنه وه وهروها
تفنگی تیک چو یان چاک نه کردوه .

وزود کاری تر بو - ومله کارگه چی

که لباد - گه په نك وه قاپوتی لبادیان ساز نه کرد په ره چی ته نها په مو
وه یا خوری په ره نه کرد و زوریان و ابووه لیفه وه دوشکی دورست نه کرد ،
خم چی بووه وه په لان درو (که کورتانی ئیستر گودریژی نه کرد) فالبندچی -
کاری یکم فال کردنی وه لاغ وه سمی وه لاغی نه تاشی نه مجا فالی نه کرد (نهم
فالانه) ئاسنگه ری شار دورستیان نه کرد ههروها فالبندی کون ومله به یتال
له نه خوش وه ته قدروستی وه لاغ شارمزا بوون .

دملاک سمر

تاشی نه کرد و مخه ته نه ی منالی نه کرد وه زور برینی ته داوی نه کرد
وه پسپوری واهه بو که شکه ستیان نه گرتنه وه (نهم کاره تا ئیسته ماووه ،
له مالان زن به تمون مافور وه به ره ی دورست نه کرد وه جاجم ،
به رمالی نویت دورست نه کرا له ریی خوری له ده زوی په مو (دوگرت)
نه کرا که له جیانی بظانیه له هاوین به کار نه هات .

مافور له گوندگان نه کرا نه ما دورست کردنی دوگرتی په مو ته نها له
کردوه ی دانشتوانی عه نکاوه بو .

وه له لاین کوره چی - گوسکه مهسینه کوبه ی ئاو بقبقه وه شهربه ی
ئاو له قور دورست نه کرا سه ره قای خشتی سور (که ربوج) .

له م باسه وا دمرنه کهویت که بازاری ههولیر ته نها جیگای کرین فروشتن

نه یو گهلی کوشه‌ی بازار و دوکانه‌کانی و مک کارگه و کارخانه‌ی شست
دورست کردن بو .

هم بازاره گه‌وره بیجگه هم کارگانه دوکانی فروشنی هم شتانه هه‌مو
کرین فروشتن و هپی وستی تری ژبانی تیا بو - و مک بقال - عه‌تار - به‌زاز
(کوتال فروش) سه‌بزه‌چی - قصاب .

هم به‌ره‌مانه‌ی که کرده‌ی دمست بو هه‌ندی کار به‌ته‌واوی بزور بووه
و کرده‌ی تر هه‌ندیکی به‌شیوه‌یکی تازه‌گور او هه‌ندی شتی تر به‌ره‌مانه .
له‌م چپروکه وادمر ته‌که‌وی که ژابوری کونی هه‌ولیر سهر به‌ست و سهر
به‌خو بووه و پالی داو‌ته به‌ره‌می خو ولاتی ، زور که‌م شت له‌لاوه هینراوه
بو هم شاره بو پیوستی دانشتوانی .

ب - کرین و ه‌فروستن :

له‌به‌ندی رابوردو بومان روشنا بو که بازاری هه‌ولیر هه‌ر گه‌وره بووه
و هه‌مو ره‌نگه پی‌وستنی ژبانی تیا پیا ته‌بو - خاوه‌ن دوکان زور شستیان
له‌لادی ته‌کری شتی تریان له‌خاوه‌ن مالات ته‌کری ویا له‌کوچه‌رایاتی و به
قازانجیکی که‌م شتیان ته‌فروشت .

و ه‌دوکاندار که‌میان دوکانکه‌هی خویان بووه گه‌لیکیان دوکانیان به
مانگانه‌هه‌و سالانه له‌خاوه‌نی به‌کری ته‌یان گرت و ه‌پیش سالی ۱۹۳۰
مانگانه‌ی دوکان له‌سی‌چوار روپیه زیاتر ته‌نه‌بووه ته‌ی له‌نیو دینار که‌متر .
و هه‌ندی که‌لو پهل و ه‌چند پیوستیکی مال یا ژبان که له‌ولاتی هه‌ولیر ته‌بو
به‌کاروانی و الاغ له‌موصل و بغداد ، حلب - دیار بکر - نصین - ته‌هینراوه
و ه‌درگایی تر بو‌هاوردانی شت بو هه‌ولیر به‌کاروانی له‌شنو و ه‌صا‌بلاغ و ه

اورمبه و تبریز تهات وهك سه ماوار — پياله — قوری چای — مافور — ومچك
و زور شتی تر •

شاری ههولیر جیگای هل كهوتوبووه له سه ر چه ند ریگایك بهم بوته به
هه ر دم كاروانی لایه دهش له م شاره رائه بورد هو شاره كانی تر •

زور جار گهروکی ییگانه میژو فوسه ر سه ریان داوه له م شاره به ریواری
ئهو ویستویانه كه ههوالی كومه لایتی وه میژوی تی بگهن •

وزور له م فوسه رائه باس گرنگی وه گه وری وه پوخته یی ئه م بازه
ئاوه داننه یان كردوه • به یی گومان ئه م ته رزه كومه لایتی وه ژپانی ريك وه ئه م
به ره مو كرده وی كار خا ه ی كردنی گه لی شت به ده ست تیکرا له م نیشا فانه
وا ده ر ئه كه ویت كه ولاتی ههولیر له میژوی كون پیش كهوتو بووه ، زافستی
تیا گهش بووه ، وه په رهی سه ندوه له هه مو جیهان وه ئه م شاره ناوی داوه •

ج — له به ند وئه ستونه ده كانی پیشوی ئه م وقاره چه ند چه شن كارو
فه رمانی دانشتوانی شار گونده كان له سه ر روا له ی شیوه ی كون بیژرا، ئه گه ر
سه یری كومه لایتی كون بکری به چاویکی ورد چه ند چه شنه کاری تر بووه
له م شاره وهك دار فروش وه حمال وه کریکا رووه وستای خانو وه کاریزچی
(کریکاری خانو نزبكه ی سی مانگی زستان هیچ ایشان نه ئه كرد) وخواهن
ئیش تریش وهك دنگچی — خانچی — چایچی — كاروانچی — فانه وا —
گامیشه وان حوشتروان • شوین هه ل گر ۰۰۰

وه كهسانی تر كه به موچه بو میری کاریان ئه كرد ، یا شارستانی ئه و به
پاسه وانی وهی تر وهك پولیس ئه مانهش پیش سالی ۱۹۳۰ ژماره ی گشتیان
له شار له (۵۰۰) كهس كه متر بووه •

ه - مالات به خيوى كردن :

به خيوى كردنى مهر وه بزى وه زهشه ولاغ كارمكى زور كونه له شار وه پهله كانى ولاتى ههولير وه دانشتوانى گونده كانى - ئهم كاره كوچهري ناوچهى ههولير وه جى نشينانى شار وه دى ههردولا هوگرى ئهم كاره بون. مهر به خيوى كردن پارچه - پارچه بووه به (مى گهل) ناو ئه دراههرد مى گهلى له ۲۰۰ سهر تا ههزار سهر ژمارهه مهر وه بزنى بووه .

وه ژمارهه كشتى مالات مهر وه بزى وه زهشه ولاغ له گهل بهرزه ولاغ له ناوچهى ههولير گهلى زور بو ئه توانين مهزه ندهى بكهين كه نزيك مليونيك ئه بو . وه بهرهمى ئهم مالاته زور بو وهك ماست وه په نير وه رون وه گوشت - وه خورى - وه پيسته - وهمو - ريخوله وه بهرخه نير وه له مهرهمان زور بابتهى بوفروشتن به ريگاي موصل ئه نيرا بو حلب وه يسا جىگاي تر وهك خورى وه پيسته - وه ريخوله (رون بهرخ ئه نيرا بو بغدا) .

شايانى باسه دانشتوانى شار و ديهاتى پيش (۵۰) سنال كه متر هيچ كهس روى گيائى به كار نه ئه هينا ته نها روى مهر وه بزى به كار ئه هات بو شيو دورست كردن ، له مالان تا سالى ۱۹۵۸ ههردهم رونه يان به كار ئه هينا .

بيجگه ئه مه گوشتى گا وه مانگا په سه ند نه بو وه زور كه م به كار ئه هات له شار پيش سالى ۱۹۳۰ ته نها خه لكه كه ئالودهى گوشتى مهر بون وه له بازاری ههولير زور كه م گوشتى گا وه بزى ئه فروشا وه بهرهمى تر ماوهى شش مانگ له بازار پيائه بو وهك ماست - په نير - كهري (فهريكهرون) لور - وه پايان په نيرى ژاژى ئه هاته بازار . له ديهاتى وهرديسان

کوچه رکان همیشه زور تهرچه زندهی تر یان به خیو نه کرد وهك نه سبب -
 ماین - ئیستر - گودریژ - گامیش به خیو کردنی نه مالاته زور پی ویست بو
 بو کاروانی وه سواری وه بار • له گهلی مالی ناو شار وه له هه مو گوژده کان
 چه ند چه شنه تهیر توال به خیوی نه کرا وهك مریشك قاز مرای - علی شیشی
 کو تر وه نه م به ره مه به شی پی ویستی شار وه لادی نه کرد هیچ پیوست نه بو
 هیلکه ویا گوشتی مریشك له جیگای تروه بو ولاتی هه ولیر بیت تا سالی
 ۱۹۵۸ بهم جوړه یو وه •

ته نها له زستان وه پایز پاش باران په له به کار هیتانی گوشتی مریشك
 په سه ند بو به هیچ جوړی له کاتی که مریشك - قاز •• که جوجه له یان هل
 نه هینا نهی له کاتی کورک بونی له بهار وه هاوین گوشت مریشك به کار
 نه نه هینا - وه له هاوین زور کهم هیلکه نه خورا •

ته ندروستی ولاغ :

کوردهواری به چاویکی ته واو چاویان له هه مو پیوستی مالات بو هه روها
 له سه نه ره ما مهر وه بزن له دهشت له غالی به رد دا نه کرا و له گوژدانی
 چیا له نه شکوت نه وه له خانو له کاتی به فر نه پارێزرا • ئیتر اسب وه رشه
 ولاغ له ته ویلهی ریکو پاک به خیوی نه کرا ، و خاون مالات وه ولاغ هه رده م
 ئالیک وه له وه ری نه م زنده ومالاته ی بهر چاو نه کرد سه ر باری نه م شتانه
 ته ندروستی زنده ور نه گهر مهر بی ویا بزن ویا به رزه ولاغ بو هه ر نه خوشیک
 ده رماناتی تاییه تی بو ومروقی پسپوری زانای نه م کاره هه ر بوون له دیهات
 پیش یونی به یتال خانه وه ولاغه به رزه ی وهك نه سب ئیستر فالند له شار له
 جیاتی به یتال ئیسته کاری ته ندروستی ولاغی نه بیستی •

سالی هه نډیکي له سالی زور سه رما وده سهخت هه وه و تا هه گهر جیگا و
ریځای ته و او نه بوايه ، هه روه ها سالی نه هاتی (بی باران) هه م مالاته زور
زیادی نه هه کرد و زور که می ناووس نه بو له بهر بی هیزی و له نه بونی پوښ ،
په لاش په ریز وه پاوانی ته و او بو به خیوی کردنی ، هه سالی بی باران کاره
ساتیک گه وړه بو بو هه به سته زما فاته .

په خپو گهری ، وړه بزڼ هه نډی که رت خاوه نی بو وده وه نډی جاریش شارستانی
له گهل لادی به هاو بهش مهربان به خپو نه که رد به شیوه یکی تاییه تی که بی
نه و ترا لیک دان دوه بهش مالاتی شارستانی به شیک مالاتی لادی لیک نه درا
و خهرجی به خپو کردنی میگه له که هه نډی شتی له سهر شوان نه بو وده نډی
خهرجی تر له بهر هه می مالات دهر نه جو هه م لیک دانه بو ماوهی هه و ت سال
نه بو وده هه مو بهر هه می سال به سال بهش نه کرا به دو بهش هه ر بهشی بویکی
له مانه وه پاش تو او بونی هه و ت ساله سهر و بهری میگه له که نهی گشتی مهر
و بزنگه نه کرا به دو له ت هه ر بهشیکی نه درا به لایکیان . چه شنی تر بو بویه
خپو کردنی مهر و بزڼ خاوه میگهل که شارستانی نه بو وده شوانه که لادی
نه بو هه م شوانکاریه هه م میگه لهی به خپو نه کرد و بهر هه می رونه وده خوری
وماست وده په نیر نه کرا دو بهش هه ر بهشیک بو لایکیان به لام بهر خه نیر ته نها
بو خاوه ن میگهل بو وده برخمی می له گهل میگهل لیک نه درا بو نه وده
سال دواي سال ژماره ی زیاد بکری . هه م بهش داریه به (دو خور) ناو نه وړه .

٦ - نابوری :

له م وتاره بو خویندواران و او دهر نه که و ی که دانشتوانی شار وه

دیهاتی وه په له کانی ناوچه ی هه ولیر پیوسته کانی ژبان وهك جلو بهرگه -
 خواردمه نی ناو مال رایخ وه کار وباری جوت وه خانو کردنی هم
 پیوستانه له بهر هه می کشتو کال - وه ملالت به خپو کردن وشتی تر که
 بهر هه می کارخانه ی دهست بووه هم پیوستانه می خو ولاتی بووه زور کهم
 شت بووه که له جیگای تر بو هم ولاته هینراوه •

وگه لی چه شنی هم بهر هه مه وهك گه نم - جو - بهرخ -
 خوری پیسته - ریخوله - مو - وه رون - په نیر نیر او بو
 ولاتی تر ، هم تهرزه ئابوریه سهنگی گرانه که ولاتی له توانای بی
 بهر هه می ناو خوی پیوستی رنگاو رهنگی ژبان جی به جی بکات و هم رواله یه
 سهر مایه کی ته واو وه پزشکی روشنایه که هم شاره ناو خنی زانستی وه
 پیش کهوتن بووه له میژوی کون به هونه رمه نلی دانستوانی •

(بہش پینچہم)

گشتو کال به شیوهی کونی له هه ولیر

دانشتوانی ههولیر همه چهشن کار وباریان بووه به شیویهک که
که پیوړستی ژبانیان بو ، خه لکی شمار وهلادیکانی به تهواوی وه دورستی
نامه ده کردوه و نه توانین بلین بهرهمی خو ولاتی له توانای بووه خوی
بهخوی بهش بهریوه چونی وه ژبیانی نشتمانی شار وگونده کان بکات ئهی
بهرهمی زورشت له پیوست زیاتر بووه وه له بهرئمه ئابوری ولاتی ههولیر
سهنگو تهرازو زور تهواو بووه •

شارستانی هه ولیر وه دانشتوانی گونده کانی گه لی چه شن کاریان بووه وهك کاری دهست (شت دورست كردن وه) بهخو كردنی مالات وهك مه ر وه بزن وه ره شه ولاغ وكرین فروشتن وزور كرده وهی تر سه ره تای هه مو كاریك كشتوكال بووه له م ناوچه گرنگ ترین به ره مه می وهلات بووه وه له م وتاره باسمان دهر باره ی كشتوكاله و به ره مه می -كارو باری وشيوه ی چاندنی وه به ناو هینانی كشتوكال به دهستوری كونی ، به ره وه (۵۰) سال تا ئیسته ورده ورده له گورانه وه توائین بلین كه شیوه ی كونی كشتوكال به ته وه ای گوراهه ولیره نه ما نه وی زانستیکی ته واو پیش كه ش خوینده واران بكه ی ن له بابته كشتوكالی كو ن كه باس نه م شته به بی گومان له ده فتری میژوی كورد نه بی بنوسری •

۱ - میژوی کشتوکال -

له میژوی کونی ههولیر وه بهجی ماوهی مروی کونی وا دهرئه که ویت که کشتوکال له ناوچهی ههولیر دهست پی کردنی ئه گهریته وه ههزارها سال پیش نویسنی میژو •

وبهره می کشتوکال (وهك گهنم وجو) ئه ستندویکی گرنگی ژمان وئابوری ئهم شاره بووه •

زوری بهی بنه مالانی ههولیر کارو بهره میان کشتوکال بووه وئهم کاره به دهستوریکی تاییه تی هل سور اووه وکراووه که ئیسته به ته وای گوراوه وه مافی به شیوهی کونی نه ماووه وزور شتی له بیر چو ته وه وئهم زانسته وکردوه کونه ئه گهر له سهر کاغد نه نویسی کهس له دوا روژ پاش ماوه یکی کهم نازانی ئهم کاره چلون بووه وچون کراووه خوم به بهختیار ئه زانم چیم دیوه وچی ئه زانم وچیم له یاد ماوه له م وقاره بی نویسه وه به لکو دوا روژ سودیکی به نرخی بییت •

۲ - شارستانی ههولیر خاوهن زهوی :

ئهم خاوهن زهویانه گهلیکیان له قه لای ههولیر ئه ژبان وهزوی زوریان له ده ور وپشتی شاربو وله چه رخی (۱۸) زاینی ئهم زهویانه به ناوی خاوهنی له لایان دهست به کارانی عثمانلی با تا پو به ناویان نویسه را بو وهر گوشیک له خاکی ناوبراو که کشتوکال تیا ئه کرا ژماره یکی تاییه تی هه بو وله تا پو به (۳) س بهشی دانرا بو وئهم خا که گشتی به وارش شاری ههولیر نا و ئه برا وژماره ی ۴۴-۴۵-۴۶ بو وئهم ژماره یه تا ئیسته به کار دیت هه ر چه ند له

نیومی زیاتر له م زموږ پانه نیسته خانو وه بهرې شاری تیا دوست کراوه .
 وهه پراچه يك له م وار شه دابه شي ژماره يكي زور له زهوی کرابو وهه
 زهویك ناو وژماره یی تایه تی بو وهه ریکی به ناو خاوه نی خوی نوسرابو
 وه نه ندازه ی هم زموږ پانه به دوئم ژماره ی نه کرا هه ندی زهوی نه ندازه ی
 گه وره بو به لکو نه گیشه ۸۰۰-۹۰۰ دوئم ویل زیاتر وپراچه ی بچو کیشی بو
 که نه ندازه ی ۲۵ دوئم ویا که متر بو . وهه ردونمیک جیگای ۲۵۰۰م وهه
 دونمی جیگای توی يك قه سناغ گه نمه (نه ی دوته نکه گه نم) نهو به
 کیشانه ۱۶ کیلو گه نم .

(۱۰۰) سه د مال زیاتر له دانشتوانی شار خاوند زوی وزار بوون وه
 گه لیکیان کشتوکالیان له وار ش شار بو وله ناو شار نریکه ی (۲۵۰) جوت
 نیستر خه ریکی کیلانی هم زموږ پان بوون وهه ندی له هه ولیریه کان کشتوکالیان
 له دیهاتی نریکی شار بو که به (دوروبار) ناو نه برا وله سه ده ی دواتر هه ندی
 شارستان له ناوچه ی بهرانی وقوشته په وشمامک وبشتی بو نه خاوه نی
 دیهات .

وخاوه ن هم دیهاتنه گه لکیان مالیان له ناو شار بو وله جیاتی نه وانه
 کوږخی گوند ویا سه رکار کارواښش گوندی هه ل نه سوراند له جیاتی
 خاوه نی .

وه خاوه نی هم دیهاتنه چنه د زهویك له لایان جومی خویان نه کیلرا
 وه پراچه گانی تر دابه ش سه ر جی نشین گوند نه کرا که به فلاح ناو نه برا - وه
 هم فلاحه ده يك ویا هه شتی یکی بهرهمی نه دا به خاوه ن دی .

۳ - ئەما ئەوانەى كاروبارى كشتوكاليان ئەكرد جوتياريان پى ئەوترا - وه ئەمانە جوتيان بە ئىستر ويا گا ئەكردە و ئەم جوتيارە بە برىه ئەگىرا هەتا جوت تەواو ئەبو و كرىكەى بە شەرت ناو ئەبرا و ئەم شەرتە چەندە لىبە گەنم وجو بو لە گەل - پارە - لە گەل دو جوت پىلاو وەسوتەمەنى وه خانوى هەروها پى ئەدرا .

ئەى ئەم جوتيارە كە لەلايان خاوندەى يا فلاح ئەگىرا بو ماوەى نزيك حەوت مانگ لە سەرتاى پاين تا ناو راستى بهار كرىكەى بە برىه بو بو ئەم چەند مانگە .

وپاش فەرىك بونى گەنم وجو ئەى پى گەيشتن لە لايان سەپان ئەم بەر هەمە بە ناو ئەهات ئەى كە دىمغل پى ئەگەى روژى چوارشمە يك دو كەس ئەچونە سەر زەويك - چەند سەوالە جو ويا گەنمىيان ئەدورى وادىارە ئەم پيش دەستە بە نيازى بەركەت ئەكرا وه بە (سەنت) ناو ئەبرا .

وه پاش يك دو روژ دەست بە دورينهى جو ئەكرا ولە تەواو بونى پاش چەند روژ حەسانە وه دەست بە درەوى گەنم ئەكرا وه درەوى دىمغل لە لايان سەپان بە چاوه دىرى سەركار ئەكرا ويا خاوەن كشتوكال .

ئەما فلاح بچوك كە زور جارى جوتى ئەبو وه ئەم جوتە بە گودريژ ئەكرا لە جياتى ئىستر ، ئەمانە گەلىكيان خويان وه مالو مثاليان وه خيزانيان دورينه و كارو بارى تريان ئەكرد تا خەلەكيان بە تەواوى بەناو ئەهينا .

۴ - خاوەنى كشتوكالى گەموره كە

بە چەند جوت ئىستر زەويكى زورى ئەكيلا وه توى ئەكرد دورينهى ئەم ئەم كسانە شيوەكەى فولكلورى نىشماني ئەم وەلاتەى پشيان ئەدا .

سه پانه كان به ريز يك له پال يك هر كس داسيكي به دهست گر توه
ويكهم كس كه دروي نه گيرا سر پاله ي پي نه و ترا دهنگي نه كرد سه پان
دهستيان به دروينه نه كرد له گل ناوازي گورانيان پشتيان كوم نه كردوه لهو
سهرمي زهوي تا نهو سهر به دواي دورينه كه به يك گاز نه روښتن تا سهر
پاله سهری بلند نه كرد پاش هه فاسيكي كورت دو باره لهم سهرمي تري
زهوي بو لاي تر گازيكي تر نه چونه پيش نهوه .

وه بهم جوړه زهوي به زهوي پارچه پارچه دمغل نه دورايه وه .
سه پان دهستي چه نه د نه گرت له دمغل پاش دوريني سواله له سهر سواله
به جي نه هڅه نه مجا كيژوله كچ كه پيان نه و ترا گيشه كهر
نه مانه سواله به سواله له عهردوه نهو له دهستي سه پان وهر يان نه گرت نه يان
كرده كومهل له ناو زهوي و نه كومهل نه به گيشه ناو نه پرا .

له كاتي دره وه سه پانه كان گوراني خوشيان نهوت له هر غازي له دره
نه م جوړه گوارانيانه هه مه ره نك بوون هه نديكي ته نها له كاتي دروينه به كار
نه هات گواراني تر مه بهستي به خوشه ويستي وه دلداري بو ويا به شانو بالاي
پياوي گه وړه و ناودار نه و ترا وه يا بو ياباس پياوي ناواو قاره مان بو .

وه شاياني وه تنه له كاتي دورينه نه گهر پياويكي گه وړه چوبايه سهرمي
دورينه وه لك شاباش شايي نه بو شتيك بداته سه پانه كان و نه م كردويه به سواله
هه ل گرتن ناو نه پرا .

سه پان له سهر ايشو كاري خوي نه ما تا دمغل به ته ووي نه دورايه وه
وه نه كوترا به جه نجر وشه نه با نه كرا بو نه ووي كا له دان جيا ميته وه امجا
دمغل نه گوزرايه وه عه نبار نه و ژوري حه سار وه كا نه خرا ناو كادان نهو له وده

وړيا ژور وړيا چال • سه پان ۱/۱ پينځ يه كې بهرهمي جوى بو وه ۱/۱ شمش
 يه كې گه نم هم پشكه له بهيني سه پانه كان دابهش نه كراوه گيشه كهر (وه
 جه نجره وان) كه زور دم منالي سه پانه كان بون نه مانه كرى خويان له خاون
 كشتو كال وهر نه گرت وه نه وانه ي قرشه ي دمغالين له زموى نه گوازته وه
 بوسهر جوخين پيان نه و ترا (شهنره كيش) وه كرى نه مانهش به روژانه بو زور
 جار له سهر خاون مال بوو •

ه - نړو نړى زهوى وه كيلاى :-

هر خاوهن زمويك گهلى جار زمويه كاني نه كرده ۳ س بهش به شيكى
 به بور نه ماوه و نه گهر هم بوره ساليكى ترش به بى كيلان به جى بسا بيه
 به ياريان پى نه وت وه مه به ست له به جى هيشتنى زهوى يك دوسال بو نه وه بو
 تا هيلى زهوى زياد بكات و بودوا سال بهرهمي زور پى - هم كار نه ئسته
 نه ماوه له بهر نه وه ي زهوى زور جار هر سال نه كلرى •

وبهش ترى زهوى نه كرا به شو و پى ويست بو هم شويه له كانگلى
 سهرما بكرى نه ي له كاني شخته به ستن له روژانه ساردى زمسان بو نه وه ي
 كه كرم - ومشك بفتى وگيا وگولى تيا نه روى وه نه مينى بو سالى ئاينده •
 و هم شويه له بهار دو باره نه كيلرا و هم كيلگه دومه به و مرد ناو نه برا
 وه سالى تازه له گل دهست پى كردنى پاىز دهست به تو چاندن نه كرا و هم
 تويه به كيلگه يكي جوت دائه پوشرا •

نه مانه ي تويان پيوه نه كرد به (تودمر) ناو نه بران هم كار ههر كه س
 به ته واوى وه به پوخته پى شارمزاى نه بو و پى ويست بو تودمر زانابى بو

ئەوئى كە تو ھەل ئەدات بە شيوئەيكى ئاۋەنجى بى بو ئەوئى تو زور تەنك
ويا بور نەبى ، ئەگەر تەنك بى بەرھەمى زەوى كەم ئەبى و ئەگەر تو بور بى
دىسان برشتى كەم ئەيىتەو .

و ھەروھا توى تەنك گەلى جار كشتوكال قوش گىاو گولى ئەكات وەزىان
بە دەغل ئەھىنى وەتوى قايدە ئەيىتە ماوئى باش بوئى دىغلە كە .

٦ - جوت چلون ئەكرا :

ولەچى كارو بارىە پىك ئەھات ئەم باسە چىروكى قابىتە تى ھىە گەنجى
ئىستە زورىان ھىچى لى نازانن - ھەروەك لەسەرەكائى ئەم باسە مېژرا جوت
بەدو ئىستە ويا گائەو گودرېژ ئەكرا ولە بەينى ھەردو والاغە كە دارىكى چەماو
ئەبەسترا پىيان ئەوت (ھەوجار) ئەوئى لەكاتى پاين بەكار ئەھات ئەبا سوک
بى لە دار بى ويا بەرو دورست كراو بو و بو زىستان لەبەر قورى زەوى
ھەوجارى بەتین بەكار ئەھىنرا كە ئەمش لەدار گورز دورست كراو زور جار
ھەوجار ئەشكا ئەگە كەلكى پيا بىبايايە ئەنیرا بو نىجار كە چاكى بىكات
و ئەگەر زور بى كەلك بوایە لەكار ئەكەوت لەبەر ئەمە خاون كشتوكال ھەوجار
وزور كارو بارى ترى زىادە لە پىوست ھەردەمى بوئى بو ئەوئە ھەر پارچەيك
لەچوت شكا ويا لەكار كەوت كەدەست بەجى ئەوشتە بگورى تا ایشو كارى
رانەوئەستى و ئەم ھەوجارە لەگە (بن مل) (كە لە لىبادوئە كەوئە بەرە دورست
ئەكرا) ولەگەل گوپەلانى دار ئەخرايە مىلى ئىستركان وەلاى دوئەمى ھەوجار كە
چەماو بو ئاسىنكى لى ئەبەسترا ئەو لە دارى ھەوجار تى ئەخرا بە (گاسن)
ناو ئەبرا و ئەم كار گەيە لە گل ھەوجار ئەبووئەك پارچە امجا ھەوجار بە

داریکی تر ټه به ستره به ملی ئیستر به هله ووی ین ملو گو په لانه که وه ئهم دارم به
(مژان) ناو ټه برا به له لای خواره ووی هه وچار داریکی راستی تر بو که به ټه
(آستندوو) اناو ټه برا وه جو تیار ټهم ټه ستندوو ووی به ده سستیکی ټه گرت
وبه ده سستی تری داریکی هه له ټه گرت بو ټه ووی ولاغه کافی لی خوری وه ئهم
دارمش ومک گوچانیک بو به لام هه ردولای راست بو وه له دار به رو دورست
ټه کرا وبه دار جوت وه یا به داری جوتیاران پی ټه بوت .

هه روها جوتیک که پی ټه وترا جوت له م چه ند کارو باره ریک ټه خرا .
وه زوی به م کارگه یه ټهی به م جوت ټه کیلرا بو چاندنی دمغلی زستان
وه مک گه نم وجو وه هر کیلانیکی تر بو چاندنی شینای وه بستان ټه گهر
کشتو کالی زستان ویا هاوین بایه هه ر به جوت زه ووی ټه کیلرا بو
نه مام چاندن ټهی جوت بو هه مو کاریکی کشتو کال به کار ټه هینرا هه تا باغچه
بستانا دار وه میوه جات ټاوی وه دیم سالی جاری به جوت ټه کیلرا .

وده ستوری کیلان له زوی گه وړه که ټه ندازه ی فره وان بو وزه ووی
خاون کشتو کالی زوړ گه وړه بو ده ستوری ټایبه تی بو وئهم کیلان ټه که
به چه ند جوتیک ټه کرا برا گه وړه ووی جوتیاران زه ووی دابهش ټه کرد به چه ند جی
وئهم کردویه (به لات برین) ناو ټه هیزا ویا شتر جوتیاران ده ست به کیلانیان
ټه کرد وئهم کردویه له کاتی شو برین وه وړه دانه ووه وه تو کردن هه مان کردوه
له هه ر سی گاسن به هه مان شیوه جی به جی ټه کرا .

۷ - کوتانی دمغل

وکیسانه ووی بو ټاوا ی - دمغل ټهی گه نم ومجو له مانگی نسیان ټه بووه
فه ریک ، له ناوه راستی مانگی مایس گولی خه له به ته ووی پی ټه گه یشیت
هه رومک باس کرا سه پان به داس ټهی دوریه ووه وه داسه که به ده سستیکی ټه بو

وه دښتی تر دښت کیشکی څه خسته دښتی که سواله ی دښلی څه دوری تا
 په نجه کانی دښتی پرندار نه یی وځم دښتکیشه به (قه نیاغ) ناو څه برا هر
 وها سه پان کلایکی لبادی له کانی دورینه څه خسته سه ری هه روه ک
 (شه بقیه) ئیسته بو وځم کلایه سه رو گیانی له قهوشمی روژ وگه رمایی څه
 پاریزت ، سه پان به داس دورینه ی څه کرد وگیشه که ری کچ کوی څه کرده وه
 سواله کانی څه کرده گیشه څه ی کومه ل دوا ی کومه ل .

(وه داس ئاسینکی پولای بو سه ریکی چه ماوو تیژ بو) جار به جار
 به ردیکی تاییه تی که ناوی (هه سان) بو څم داسه به هه سان تیژ څه کرا پاش
 چه ور کردنی وه لای دوه می داس دښکه ی له دار څه کرا بو څه وه ی سه پان
 به ئاسوده یی به کاری بهینی په سانای له گه رمای هاوین به کار میت .

وپاش ته واو بونی درو وکوبو څه وه ی قرش ی دښل له ناوزه وی به ولاغ
 څم قرشه به څه گوزرایه وه ئاوا ی بو جی جوخینان وله هر گوندی - وله
 شاری هه ولیر له چه ند جیگا گوره پائی تاییه تی بو که ته نها بو جیگای جوخین
 دښل ته رخا ن کرا بو (وزور جار له نړیک ویا له قه راغ څم گوره پانه جیگای
 چه ند قسناغ جو څه کرا به قه رسیل بو روه لاندنی ئیستر وه ولاغی تر بو ماوه ی
 نړیک مانگی باش ته واو بونی جوت تا دورینه دښتی پی څه کرا) .

وقره شه له زه وی بو جیگای جوخین به ولاغ څه هینرا وځم ولاغ
 (شه غریکی څه خرا سه ری) (او څم شغریه له دار دورست کرا بو وه ک
 په یژره کی دولایی څه خرا سه ر کور تان ئیستر وه قرش ی دښلی لی توند څه کرا
 وله زه وی څه گوزرایه وه سه ر جوخینان به م شیوه یه) .

وځم قرشه یه جی به جی کلو څه کرا وه وه کو څه کرا ، به جوخین ناو څه برا
 وه له ناوه راستی هه ریک له م جوخینا څه داریکی څه سپینداری راست څه چه قسا

وئەم دار چوخىنە جەنجەرى لى ئەبەسترا ولە دوهرى ئەسوارا •

وپاش ئەوۋە كە جوخىن رىك ئەخرا وقرەشە كىشانى تۋاۋ ئەبو ھەر
جوخىن تەنھا يەك دىۋاى يەك بە ۋوللاغ گىرە ئەكرا بو ئەۋى قرەشە كە پان بىكەت
ۋېى شىلى ۋەبو كوتان ئامادە بىرى •

وپاش ئەم ئىشە دەست بەخەلە كوتىنەۋە ئەكرا بەجەنجەر كە بەۋلاغ
رائە كىشرا • ۋئەم جەنجەرە بەگورسىك ئەبەسترا بەدار جوخىن جەنجەرۋان
سواری جەنجەر ئەبو ۋەھلى ئەسوران بەدمورى جوخىن بەپى سورانى
ۋلانغە كە ۋەئەم جەنجەرە دىمغلى ئەكوتى سەپانى لەدىارى ئەم كارە ئەبو كە
قرشە بداتە بەردەۋى جەنجەر ۋەوردە بەلای تر جىاى بىكەت بەم دەستورە
دىمغل دو جار ئەكوترا جارى يەكەم (قرشە كوت ئەكرا) ۋدوبارە سەپانە كە
جوخنە كەى گرد ئەكردوۋە ۋەبىل ۋەشەنە كۆى ئەكردوۋە ۋە بە جەنجەر
ئەكوترا ۋكوتانى دوۋەم كە ۋردە كوتى پى ئەوترا بەم كوتىنە بە تەۋاۋى دانى
دىمغل لە كا جىا ئەبوۋە •

ۋئەم ۋردىە كە تىكەلە بو لە كاۋ دان بە (شەنە) ئەدرا بەر با
ئەى بە با ئەكرا بو ئەۋى دان لە كا جىا پى تەۋە دان بە ئالاىك ئەما ۋكا
ئەكەۋتە دورى جوخىن ۋەسەپان كاۋ دانى جىا بەجىا كۆئەى ئەكردوۋە بە
كومەل •

ۋزور جار شەنە با دىۋا ئەكەۋت لەبەر ئەبۋنى با ۋ لەكاتى كەبىاى
شەمال گزەى بىكرادىە بە خەلاتىكى خدای ئەژمىرا كە ئەم بايە يارمەتى تۋاۋ
كردنى ئەم ئىشۋكارەى ئەكرد پىش ھاتنى زىستانى سالى تازە •

جوځینه گه نډم وجو پاش هم سښو بهینه دورو درېزه کاری کوتاهی پی
نهدرا .

ولهو راده یه دا نوره پی جیا کړده وی مزه ی بهش داران ده ست پی
نه کړا که هر که س بهش خوی به پی پشکه که ی که هیتی پاش بهش کړدن
هر بهش بدری به خاوه نی .

بهشی سه پاتان جیا نه کړایه وه وهروها بهشی خاوه ن زه وی لی دمر نه چو
که به تابو ویا ملکانه ویا به بهشی برا گه وړه ناو نه برا .

وهرو که س بهش خوی نه گوازه وه ، وه خاون خه له ی زور له عه نبار
ویا له ژوری حه سار ویا له چالی دمغل دانه که ی دانه کړد ، وه نه مانه ی خاوه ن
به ره میکی زور بوون (بیړی ده غلیان بو که ناوه که ی به خشتی سور دورست
کړا بو) وه هم بیرا نه گه نډم ویا جوی تیا هه له نه گیرا له ژیر بیر یک بست کای
تی نه خرا نه مجا دانه که ی تی نه کړا پاش دان دیسان کا نه مجا قره شه نه و
قه سل نه خرا سه ری وه به قوره سور سوانغ نه کړا) هم تهرزه بیر و هک سایلو
بو که دان له گهر ما بی پارزی وبوما وه ی ۳ سال هم ده غله نه گوری .)
ویړی زور باش بو ما وه ی (ه) سال خه له که له ناوی و هک خوی نه مایه وه .
نه ما کا بو ئالکی ولاغ (ئالیک) ویا بو قورکاری وه بومرو مالات نه خرا
له وده (کادان) وه هندی له وده ی شار دیواره کانی به که رپوچ
(خشتی سور کړاو) دورست نه کړا له وده ی کای گونډه کان به لگین (لین -
خشتی کال) دورست نه کړا .

وکا نه خرا له وده ، قه سل نه خرا سه ری پاشتر قوره به ست نه کړا به شیوه ی
باران له سه ری رانه وه ستی .

ئەمما گای بەردەست ئەخرا ژور وە یا چال کە روژ بە روژ بە کار ئەهات
 وە لەو دە زور کەرت لە سالیك بوسانی تر ویا زیاتر ئەمما لە ترس سالی ئەهات
 ئەی بی باران ئەو بە ئافات .

۸ - خاوەنی گوند و زموی :

خاوەنی گوندەکانی ولاتی هەولیر ئەی دیهاتی دەو روبار وە بەرانی
 وشە مامک و کە ئەدیناوە و قەراج لەم گوندانە هەندیکێ خاوەنی هەولیری بوون
 وەهی تر گوندی ئاغای دزمی بو ویا ئاغای گەردی و هەندی گوندی تر
 خاوەنی لەدیه کە دانە نشین ئەی هەر چەند پارچە زموی هی فلاحی بو .

وێش سالی ۱۹۳۱ ئەی پیش دەرچونی یاسای تسویه لە قەراج ویا لە پشت
 ری و لە شە مامک زور گوند خاوەنی دانشتوانی گوند بوون هەرفەلامی
 خاوەنی چەند پارچە زموی بو بەم شیویه ئەم گوندانە زوی هەرکەس هی
 خوی بو و کویخا دی برا گەورمی دی بوو .

ئەبی خۆرێندە واران ئاگە داربن دەرە بە گایەتی لەشاری هەولیر و لە
 ئاوجە کە ی ئە بوو و وێش یاسای ئاوبراو زور کەم کەس بوو لە یەک وایا دو
 گوند زیاتری بی ، ئەتوانین بڵین هەتا پیش هەلگیرسانی شورش ۱۴ تموز
 ۱۹۵۸ لە هەموو خاکی کوردستان عیراق لە هەشت نو کەس زیاتر ئە بوو کە
 بە نیو دەر بە گی دابنیرن و ئەمانەش زوربان نشتان پەرور وە پیساو چاک
 بوون و خاوەن دی یا سەر و کی عە شیرمەت ئەنھا برا گەومرێک بو کارو باری
 دیهاتەکانی هەل ئە سوراند و لە دەستوری ژبان ئەمرێزە پیاوانە ماوە یکی زور

له بهینی ئەمانە و ژيان فەلاح و جوتيار بهرچاو ئە ئەگرا .

وهه ر دهم برايەتی و خوشەوێستی و ئەساسیش و یارمەتی له بهینی دانشتوانی
شار و گوند به شیومیکی زور جوان هونرا بوو و جیاوازی له پلە ی ژیان
زور کهم بو جلۆ بهرگ و هخواردەمەنی شارستانی وەلادیی وە پیاوی دەست
کورت و پیاوی دەست درێژ وەدولەمەند وەرنجیبهەر له سەریک رەنگو ریس پو
و لەم شتافە وادەر ئە کهوت وەلاتی هەولیر دەوری چینایەتی (طبقی) نەدیوه
و ئە گەلی ولاتی تر له روزهلات ویا روژ ئاوا .

زیاتر لەمە هەرکەس به کار و کردەوی خوی ئە گەر هەولۆ تەقەلای
دابێ و رده و رده چەنگ کهوتوبی وەپاری بەدەست کهوتوبو له ریزی جوتیار
بویتە فلاح و له ریزی فلاح ئە گەر چەند سال بهرهمی باش بووبی و ئەباوری
خوی ریک کردبێ له توانای بووه که زموی بکری و رده و رده دەرماندبێ .

٩ - بهرهمی کشتوکال له زستان وە هاوین :

کشتوکالی زستان ئەم چەشنە کشتوکالە یه که له مانگی زستان تو ئە کری
و ئە چینی وەزربە ی کشتوکالی شاری هەولیر و گوندکانی دەشت له زستان
ئە چیندرا چونکی ئەم کشتوکالە له زهوی دیم ئە کرا وە به ئاوی باران ئەروا .
گە نم و جو له پایز دەست به چاندنی ئە کرا هەتا دوا مانگی زستان
و له بهار نوک وە نیسک وە تەروزی وە گندوره (کالک) ئەم بابە تانەش به باران
ئە کران و له سالی باران زوری له جی ئاو گر پیاز وە باقلا به دیم ئە کرا .

گە نم وە جو له وەرد ئە کرا ئە ی نیر و نیر ئە کرا به ئلام بستان دیم وە نوک
وە نیسک له شو ئە کرا که سالی ئاینده ئە کرا به گە نم ویا جو .

۱۰- ثما کشتوکای هاوین -

— ئه‌ی به‌ره‌می هاوین ویا به‌شیوکی راست کشتوکالی به‌ر ئاو — .
له‌دامه‌نی زی گه‌وره وه‌زی بچوکه به‌جوکه له‌ ئاو هه‌ل ئه‌گیرا وه‌یا به‌
ناعور ئاو ئه‌هه‌لنجا وه‌له‌به‌ر ئهم به‌ر ئاوه سه‌بزه وه‌ بستان باغ ئه‌چاندرا ، له‌
دیهایتی ده‌ور و پشته‌ی شار که به‌ ده‌ور و بار ئاو بانگی ئه‌درا وه‌ له‌ وارش هه‌ولیر
چه‌ند کاریزی بووه به‌ ئاوی ئهم کاریزانه سه‌بزه شینای ئه‌کرا وه‌ به‌ر
هه‌ندیکیان درختی میوه‌جاتی تیا روا بو .

وه‌له‌ین له‌سه‌ده‌ی (۱۸) زاینی وه‌ پیشتر نزیکه‌ی (۴۰۰) کاریز له‌ ولاتی
هه‌ولیر بووه وه‌ ئهم کاریزانه به‌ده‌ست کرده کراوون .

له‌م کاته داته ته‌نها نزیکه‌ی (۳۰) کاریز ماوه ئهم کاریزانه بزور که‌رت
هه‌ر هی خاون دی بووه و جه‌ر به‌جار خاون زه‌وی یکی تر بووه کشتوکالی
به‌ر ئاوی کاریز به‌ شینایی ئاو براوه هه‌ندی جار خاون کاریز زه‌وی به‌ر ئاو که
هی خوی بووه و خوی شینای کردوه به‌ یارمه‌تی شینای چی یکی پسپور که
به‌ (جه‌وان) ئاو براوه — وه‌ ئهم جه‌وانانه له‌ کاری شینای چاندن وه‌ریک
خستنی زه‌وی زانا بوون . وه‌ ئه‌گه‌ر خاوه‌نی زه‌وی که‌سانی تر بوایه پشکیک
له‌ به‌ره‌می شینای بی ئه‌درا .

جاری واش بووه عه‌رد و ئاو به‌کری دراوه ئه‌ی به‌جوره‌یکی تر ئهم
کاره کراوه .

له‌به‌ر کاریز برنج — لوکه — پیاز کراوه له‌گه‌ل سه‌بزه وه‌ک باقلا
طماطه — کودو — بامیه — بانجان له‌کاتی پایز خیار ولویا وه‌تور — شیلیم —
چه‌ونده‌ر — وه‌تور — وه‌که‌روز — وسیر وه‌ دیهایتی پال چیا ویا به‌روشاخ
که له‌ پشت‌ری هه‌ولیر هه‌ل که‌وتوه وه‌ ده‌ور و پشته‌ی ئاوچه‌ی پیرمام وه‌به‌و

دیوی بهستوره لهم گوندانه له گه لی دی چاوگهی ئاو کانی تیا بووه وه
 گوندی تر که له سهر روهار ههل که وتوووه لهم گوندانه ههر چهند گهنم وجو
 ونوک ونیسک به دیم کرابی بهش دوهمی کشتو کالیان له بهر ئاوی ئهم سهرچاوه
 ئاوانه ی باس کراو کراوه وه ئهم سهر وچاوی ئاوانه هه ندیکی سال دواسال
 ئاوی له یك نزم بوه کهم وه زیادتی نه کردوه ئه ما کانی ئاو وه گه لی له روباران
 سالی کهم باران وه به فر بهرمو هاوینی ئاوی ئهم چاوگانه له کورتی بووه .
 لهم دیهاتانه له هاوین وه پایز بهار گه لی رهنگ وه بابهبته شینای وه
 سه بزه کراوه وهك توتن برنج لوكه وه باغی میوه جاتی تیا چاندراره .

وه داری میوجات وك رهزه میو — گوپز هه نجیر — ههرمی — سیو —
 خوخ — هه لوژه — زردهلو (قسی) کشمیش — تو — گهلانز — انجاز . . .

بیجگه باغی ئاوی رهزه دیم له گه لی دیهاتی چیا وپال چیا بوه وهك ئیسته
 وئهم میوه جاته که ته نها له سهر ئاوی باران راوستاوه (وهك باوی — سماق —
 تری (رزمه میو) هه نجیر — ههرمی . .) .

۱۱ — وه دارستانی چیا به بهرم بووه

وهك بهرو — قازقان — مازو — گهزو — گوپز که خواردمه نین وهك
 میوه جات .

دارستانی به رهه میکی گرنگ بو بو دورست کردنی خانو بهره . وه بو
 ستاز کردنی چیشته (شیوی) و خواردمه نی وه بوسو ته مه نی زستان ههروها
 ئهم دارانه که لو په لی جوت وه کشتو کالیش لی دورست ئه کرا وهك ههوجار

- — مژان — وه ئهستهندو — دارجوتیار — سه رکلاوه — شه قلله •
- وه دارو خهلوز (ره ژوی) لی ئه کرا وه بو شار ئه هینرا •

۱۲- مهروها

- چیاوه دشتی ههولیر به رهه میکی تری بو وهك ئیسته به (خوای نابت) به
- زبانی خو ولاتی ههولیر ئهم وشهیه له کونهوه به کار هینراوه •
- وهم شتاه زوریان له کاتی بهار پیا ئه بن وهك که نگر — تولکه —
- کاردی — دومه لان — گیوژ — قازقان •

۱۳- باریزنی کشتو کال

- ئهم شته چه ند ریگاوه دهستوری کونی خوی بووه بو پاریزنی گه نم وه
- جووه دهغلی تر •

- زور سهال مشك له زوری پیا بووه ئه گهر نه گیرا وه نه فهوتایی زیانی له
- خه له داوه وه به رنگاری گیراوه به گرتن وه کوشتن وه زهر خسته کونه
- مشك وه دمغل له کوشکه پاس کراوه ، وه کله (کلو) وه کیسه له ئهم دو
- نافتهش زیانی بو دمغل بووه •

- دمغل پاریز کراوه بو ئهوهی مهرو مالات تیایا نه چی وه زیانی لی نه دا •
- به رنگاری ئهم شتاه هه ریکه شیوه یکی تاییه تی له کونهوه هه ر بووه
- ویشیی پیا بونی دهستوری تازه بو دور نه وهی ویاك کردنی دمغل له زهوی

بنه مالانی کونی ههولیر زوریان کشتولیان بو و ئەم شارە و دیهاتی هیزی گه و رە ی ژیا نی به رهه می گه نم وجو بو ههروهك با سمان کرد له ناو شاری ههولیر نزیکه دوصه د جوت ئیستر بو و هه ر وهك با س کرا گه لی مال خاوه نی گوند بون .

گه و ره تیرین خاوه ن گوند ملا افندی بو که به ناو دار ترین که س بو له ههولیر له کاته خوی وه خاوه نی نزیکه ی (٤٠) گوند زیاتر بو وه دانشگای خوی له قه سری خوی بو له باداوه که له م قه سره ملک فیعل یکهم دو جار به میوان داری ماوه ته وه له بین سالی ١٩٢٢ - ١٩٢٩ وههروها ماوه ی مانگی فیصلی دوهم له سالی ١٩٤١ له کاتی حکم داری رشید عالی کیلانی فیراوه بو باداوه ، وه لیردا ناوی ئەو مالانه چه ندی له یادم ما بی که له سالی ١٩٣٠ وه پیشتر خاوه نی زهوی وه کشتو کال بوینه - وهك مالی (یعقوب اغا - رشید و یس اغا - و مالی عمر اغا حاجی احمد و عبو اغا عزیری - مردان اغا - مالی محمد اغا میرم خان و ده باغه کان - پیربال اغا - مالی عبدالله چه لپی - عبدالرزاق اغا عالم - سید احمد اغا نقیب - مالی حسن اغا صالح سور چاوشلی - مالی زیور اغا - پیره باپی بنه ماله ی حیده ری - شیخانی خاتقاه - شیخ محی الدین شیخ صالح - مالی ته یرو - مالی حمو علی زمو - و بنه مالی علی پاشای دوغرمه چی و چه ند بنه مالی تر که له کاتی ئەم وتاره به یادی ناکهم .

وجیگای هه ل سوراندنی کاروباری کشتو کال له ناو شار و دیهات حساری پی ئەوتر له م حسارانه خاوه و عه نبار و ته ویله ی والاغ بو - له گه ل کادان (له و ده) .

هه ر ژورېك ته درا به رنجه بړېك وعه نبار گه نم وجولې تيا داته كړا وله
ته وبله ئيسترې جوت واسپ و ماسين سوارې ته به ستر له ناو هه ر حساري
له وده يك يادو بو بو هه ل گرتني كا بو ئاليكي ولاغ .

وئهم حسار اته زور يان له سه ر شقامي منظور به يو كه ئيسته شوينه كاني
بو يته دوكانو بازارو باله خانه وهك حساري حمو علي زمو حساري نور الدين
محمد اغا - وحسار عمر اغا - وه حسار علي پاشا وپاش جاده حساره جوتي
داود اغا و محمد علي اغا يعقوبي .

وله گهرگي اعر ب گه ورتين حسار دو حسار بو يكيان حساري
حسن اغا چاوشايي كه پاش سالي ۱۹۳۵ كړا به قشله ي پوليس سوارې .

وه دو حساري تر ته نندازديان گه وړه بو له گهركي اعر ب حساري مردان
محمود اغا وحساري مالي حاجي رشيد اغا وچه ند حساري تر له م گهر كه بو
وهك حساري شيخ محي الدين وحساري مالي شيخ چولي وحسار علي ويس اغا .

وله گهركي خانقاه گه ورتين حسار ديسان هي باوكي حسن اغا
صالح سوري چاوشلي بو ئهم حساره زور كون بو وه له كاتي هاتني محمد
پاشاي رواندوزي بو وه وليم ئهم حسار هه ر بوه يېجگه ته وده ي جېگاي ده ست
گيراني كشتوكال بو دباخانه يكي تيا بو وله ناو وه دابهش سي جې كړا بو بو
كشتوكال وه بو ميوانداري وه بو مال . وئهم حساره به شيكي له سالي ۱۹۳۲
درا به كړي به خميك وه كړا به خان وپاش سالي فاوېرا و به فاوي خاني قوچه
فاوېرا و بهش دوه مې پاش سالي ۱۹۳۵ درا به ئاشنايك به كړي درا به خان
به ناوي خاني حسن پيرام شهرتي وهر گرت - گه لي كه س وائنه زاني بوني ئهم
دوخانه ميژوي كونه - بو روشنا كړدني ئهم بروايه له م باسه دووام

بی گومان هم دوخانه ماوهی (۴۰) سال که متر به خان ماوهن و پیشتر جیگای کشتو کال بوون وئیسته له لایان خاوه نه تازه کانی پیش شهش سال نه بی کراوته دوکانو بازار وه باله خانه و به شیکی بچو کی تائیسته به خان ماوه.

۱۷ - وینهی چوار گوشه‌ی ههولیر :

په نجا سال له مه وه بهر له راده‌ی ۱۹۳۰ پیشتر نه گهر وینه‌ی چوار گوشه‌ی ههولیر وه رگیرا بایه ویا نقشه‌یکی بو بکرایه چوار کاریز ئاو که وتو بووه سنوری شار - کاریزی میری (بلدییه) که خاوه نه که‌ی شارستانی ههولیر بو. و هم کاریزه سه‌رو چاوه‌ی ئاوی دانشتوانی شار بو و ئاوی نه هات ئاو شار له ده‌رگای بازاری گه‌وره (حوضیکی ئاوی) بو درست کرا بو سه‌قا به وه لاغ ئاویان نه گوزاته‌وه مالانی قه‌لات و هه‌ندی خانووانی گه‌ر که کانی کورته‌ک و زور سال ئاوی زیادی هم کاریزه سه‌وزه و شینای و به‌رنجی له به‌ر نه‌کرا له زویه کانی وارش ویا خاکی گوندی باغمنا ره.

وه کاریزی دوه‌هم به کاریز ههولیر ئاو نه‌برا که خاوه‌نی هم کاریزه (عطاء الله انغا) بو وه ئاوی هم کاریزه نه‌گیشه نزیک مزگه‌وت و نزار گاهی شیخ الله - پایز و هاوین له به‌ر هم کاریزمش سه‌به‌زه و شینای نه‌کرا و خه‌لکی گه‌ر کی خاتمه‌ه و سی طاقان وه سیدا نه‌وی میری ئاو له مالی نه‌بایه ئاوی هم کاریزه‌ی به کار نه‌هینا له نزیک نه‌زار گاهی باب‌ه‌حیدر له به‌ر هم کانیه حه‌وضیکی ئاو دورست کرا بو و به‌لای ریگا موصل نه‌و به‌لای به‌ستوه که‌ند شیخ قاضی دو کاریزی تر بو یکیان به ئاوی گاریزه گه‌وره‌ی مالی سعید یعقوب انغا ئاو نه‌برا وه دو هه‌میان به کاریزی بچوک ئاو دار بو له به‌ر ئاوی

ټم دو کاریزه له دو جیگا شینایی وبستان لی ټه کراوه (۳) س باغی میوه جات
 داریش بهم ټاوه ټاو ټه درا وله م باغانه گه لی میوه جات تیا بو وهك تری
 — هه نجیر — هه نار — قیس — زیتون — تو — هه تا خوم به چاوی خوم له
 کاتی خوی دیم که لایکی باغیکیان دار فستق تیا به بهر هاتبو وله بهر ده می
 ټم دو کاریزه (۳) س ټاشی ټاوی تیا بو — دانشتوانی شار باراش ټاردیان
 له م ټاشانه لی ټه کرد .

وله کاتی ټاو براو ټم جیگاهه که لایکی تهواوی شاری ټه گریته هه رده م
 سوزوه بو وجیگای سیرانگاه بوو له بهار وهاوین وه گه لی له دیهات نزیک
 شار کاریز وباغی تیا بو ومك — قه تهوی وقونیان — وکنسرنان — وبنه سلاوه
 ودیهاتی تر که ټم جیگایانه یک له یک جواتر بون سیرانگاهیکی تواو
 بوون . وله ناو مالانی شار پیش سالی ۱۹۳۰ تا ۱۹۴۰ له هیچ مالی
 باغو بانجمه ی گول ودار نه بو بجگه قصری ملا افندی وقصری عطاء الله اغا
 نه نها له هه ندی مزگهوت یک دار توی تیا په یا ټه بو .

وشایانی باسه پیش سالی ۱۹۵۰ نه بستر بو ونه بنیرا بو که له هه ولیر یا
 له باغاتی دیهاته کانی دار پر تقال یا لیمو بکری و بهر بدات . له م باسه وا
 دره کهوت که شاری هه ولیر وگوندکانی جیگایکی پیش کهوتو بووه له
 کشتوکال به هه مورهنگی وه ته مه نی ټم شاره و کشتوکال به سال فاژمیری
 و کهس نازانی که ی ټم شاره دورست کراوه وله سه رزه میند پیا بووه .

ټم ده ستورمی کشتوکالی کون و ټم بهر هه مه رنگاو رنگه و ټم
 کارو باری جوتنه ، ټم کاریز وه چاوگه ټاوانه له گل هه مه چشن باغو
 باغجه ی جوان که له مه وه پیش بووه ماوه ی پیش کهوتنی کومه لایتی ټم

ولاته به که به سایه ی هم خاکو خوله دانشتوانی وه لات هه ردهم له خوش
بوینه •

وئه گهر سه رنج بدمین بومان دهرغه کهوی له (۵۰) سالی رابوردو تا
ئستا به ته وای ده ستوری کشتوکال وه کارو باری گوراه هه روه که
کومه لایتی وژیانی گهل زور شتی گوراه •

لهم باسه ئه و شتاه ی دهرباره ی کشتوکالی کون و بهرهمی وه ئابوری
ولاتی هه ولیر فوسراوه وینه یکی ته وای رابورده ی کونه زور شتی باس
کراو له به ندانی پیشو ئهم وه تاره په یوندی به ژبانی ئه مرو نه ماوه هه ندی
شتی تر کهم کهس ماون که شیتی که مو زوری لی ئه زانن و ئهم رابورده
کونه دهرباره ی کشتوکال ئه گهر له ده فتر نه فوسری پاش چند سالی که هیچ
کهس پی فازیانی له بهر ئه مه ئهم یاداشته وه هرپر توك ئه و وتاریک
وه فوسراویکی تر له لاین هه ر برا فوسریک بنوسری واته زانم پاش چند سالی که
ئه بیته سه رو چاوه یه کی به نرخ و به سود بو باس میژو و کومه لایتی •
ورابورده ی ژبان لهم ولاته •

* * *

(بهش شه‌شهم)

ناهنگ و رابوردن له کومه لایتنی کون له ههولیر

له‌م وتاره باس هه‌مو چه‌شته یاری و ئاهه‌نگی وه‌چه‌ند شتی تر ئه‌کری
که په‌یوه‌ندی به رابوردن هه‌یه .

کومه‌لایتنی کورد له ناو شاری هه‌ولیر و له گونده‌کانی وه‌له‌ ناو
کوچه‌راتی رنگاو ره‌نگ به‌چه‌ند شیوه وه بابت شت بووه بورا‌بوردن ، ئه‌م
کردوانه‌ی کون زوری له سه‌ر ده‌ستوری پیشوی ئه‌ماوه و دمر‌بارمی ئه‌م
کردوه کوفانه شیوه‌ی کونی چلون بووه و چون گوراوه به‌ند دوا‌ی به‌ند له‌م
نوسینه ئه‌م باسه‌ رون ئه‌کینه‌وه .

۱ - چیروک :

بونی چیروک له شاری هه‌ولیر و گونده‌کانی به‌جی ماوه‌یکی زور کوفه
و پیش سالی ۱۹۳۰ له شه‌وانی دور و درژی زستان بو رابوردن چیروک
بیژتن به کار هاتوه و گیرانه‌وه‌ی چیروک زور به نرخ بووه چونکی له کاتی ناو
براو - رادیو - تلفزیون و روژنامه وه گو‌فار هیچ یکی نه بووه .

له‌به‌ر ئه‌وه چیروک بیژی پیاو له دیوانخانه‌کان وه له چایخانه‌کان ،
چیروک بیژی ژن له مالان بو ئافره‌ت وه منال چیروکیان به شه‌و ئه‌گیرا‌یه‌وه .

چيروك وتن پي ويستكي گرنك بووه بوراوردن ، چيروك ميژي وا بو كه له شاري بو شاريكي تر ويا گونديكي تر نه چو بو نه وهی چيروك بگيرينه وه .
وه نه م چيروكان له پرتوك وه يا له گوغار نه فوسرا بو نه وهی نه م كازم يان نه زاني وه چيروكيان نه گيرايه وه له بهريان كرڊبو .

وه گه ليكيان نه م زانسته له دايك وه باوكي خويان فيري بيون و يا له چه ند چيروك ميژي تر نه م زانستيان وهر نه گه رت .

و نه م چيروكانه هه نديكي مه به ستي وه ره گه زي به رابوردهی شاري هه ولير وه ناوچه و هه ريمي بووه هه نديكي تري له ناوچه كاني تري كوردستان وهر گيرا بو .

و نه م چيروكانه هه مه ره نك و ناوينه يكي روناك بون دهر باره ي ژياني كون وه دهر باره ي ميژوي كورد و پياوي ناوداري وه پالهناني نازاي و يا بادي شهر وجه نكي رابوردهی نه كرد وه بابته ي تر مه به ستي به دلداري و خوشه ويستي بو .

و نه م چيروكه كوفانه جيگاي شانازيه وه پي ويستي باس و لي كوينه وه يه له بهر نه وي زوريان زانستكي به ترخي تيا هه يه دهر باره ي ژيان و كومه لايتي و ميژوي وهر رابوردهی كورد و كوردستان .

و نه م چيروكه رنگاو رنگانه زور كه مي تا ئيسته فوسراوته وه و چيروك ييژ له سهر ده ستور و شيوه ي كون له شاري هه ولير و گونده كاني له نه مانه له بهر نه وه پيوسته چه ند فوسه ريكي شاره زا خه ريكي كوكرده وهی نه م باداشته كونه بين زو به زو پيشن نه وتاتي نه م باسه كوفانه گه گه ليكي

مه به سستی به میژوی پیش چهند چهر خیک و بنج بنه وانی کومه لایتی وه ژبانی
ئهم گه له یه .

وه شایانی و دته که له سلیمانی چهند نوسه ریک هه ندی له چیروکانی
ولاتی شارم زور و سلیمانان کو کردیته وه انجا پیوسته نوسه ری هه ولیر وه
بادینان وه ناوچه کاتی تر په لاماری ئهم کاره بدهن به هه نوسه رمه ندی و به
هیزیکی ته واول

وله کاتی کو کردنه وهی ئهم هه واله کوفانه ئه بی هیچ زانستیکی تیا
نه گوری ئه گهر په ی وه ندی به میژوی .

وه چیروکی تر ئه گهر دمست کاری تیا کرا جوریک خستن به شیوه ریک
که خویندوار ئالودهی خویندنی بی به په روش .

۲ - گورانی و ساز (موسیقی) :

گورانی له شار وه دیهات به چهند چه شن بووه ئیسته ش هه روه ک
جاران له باوی خوی ماوه وه پیش که و تووه ، هه ر چه شنیکى ناوی تاییه تی
خوی هه یه وه ک حه یران - لاووک - به سته - مقام - قوربات ییجگه له م
باهته کوفانه له چه رخی ئهم دهوره تازه به پاش پیا بونی قوتاییخانه هه مه ره نگ
گورانی قوتایمان پیا بووه که په یوندی به گهل وه نشتمان وه وه لات
و خوینده واری هیه . و گورانی کون وه ک حیران وه لاووک جار په جار سه رو
چاوه که ی له هونراو ریک و مرگیراوه وهی تری له ره گه زوه بو گورانی ریک
خراوه ، لاووک و حیران و به سته و گورانی ترش رنگا وره نگین هه ندیکی بو

غازای و یا به شانو بالایی پیای نادراری به گهلهك و تراوه ویا باس
هونه رمه ندیکه نه کات ویا بودلداری وه خوشه ورستی بیژراوه .

وه گورانی ههر چه شنیکسی ، بابهنیکسی له شوین کاتی پی ویستی به کار
دیت ودهك گورانی زماوند وه شایی ودههل پهرکی وهی تری له کاتی دورینهی
دهغل نهوتری (وئهم چه شنله) که مه بهستی به دورینه وهی گهنم و جویه رو
به نه مانو وه فهو قانه له بهر نه وهی دهستوری خله (دهغل) کوکردنه وه
به ته وای گوراه .

وگورانی بیژ هه ندیکیان کاریان نه مه بو وه ژیا نیان بهم ریه وه
راهوردو وه وه که سانی تر بو هه ووس بوینه گورانی بیژ له گاههنگی تاییه تی
زماوه ندی دوست و براده ریان یا له کاتی سهیران راهوردن یا له جوش دلداري
گورانیان و توه

له گهل بونی نه مه چه ند چه شنله گورانی رنگاوره نگه له ولاتی کوردستان
که به دهنگی خوش و تراوه وه له چیاو دهشت دهنگی داوه و مدلی فرموان
کردوه وه مروی ماندوی پی حه ساوه وه ئادهم زادی به جوش هینساوه
وه خستوینه باوهش هه وه سو دل خوش شان به شافه نه مه ئاوازه خوشافه ساز
وته نبوری کوردواری کون به شیومیکسی پیش کهوتو هه ربوه وه ساز ته نبور
(موسیقای) دول وه زرنا و بلیور سو ددف و ساز و ته نبور تیکرا له گل
گورانی له کاتی ههر رهنگه گاههنگ و زماوه ند و چهژن نه مه بهزمه سازه وه
خوشه داگیر ساوه .

و شایانی وتنه له هه مو گاههنگی ، له کاتی سهیران ژن ویاو دو به
دو شان به شان گوبان له گورانی و دهول وزرنا بووه و له م ولاته نازداره له

روژانی بهار بو دهشت دهرچوینه بوسه یری خاکی سهوز که به هه مو رهنگی
 گوناله ی زرد و سور دا پوشراوه و له سه ر چاوگه ی کانی و یا له سه رو
 چاوه ی کاریز یا تریکی روبار ئاو وله قراغ دارستان و روباری ئاو و له نزمک
 زهوی که به دهغلی سهوز دا پوشراوه له م شوینه جوا فاته کو بوئه و ه یان بووه
 وزور جار له م چه شنه رابورده گورانی و تراووه له گل لیدانی سازو
 ته بنوروه به دهست پی کردنی زر ئاییز و دهول لیدان شایی چویی و یا هه ل
 بهرکی رهش و بهلک داگیرساوه .

۳ - هه لپه ریکی :

دانشتوانی گونده کانی هه ولیر به شایی ناوی ئه بن و بونی شایی له
 ولاتی کورد زور کوته و هه زارها سال له مه وه پیش پیا بونی له گه ل بونی و
 دامه زرانندی شاری هه ولیر له یک کاتو سه دیه و له م گفته واده ر ئه که ویت
 کورد له میزو خاوه نی کومه لاتیکی شهنگ و بهرز بووه .

وشایی له گونده کانی هه ولیر به چه ند جوریک کراوه وه که هه لپه رکی
 -چوپه یی- رهش به له که و هه ریکه له م به زمانه هه ل سوراندنی به شیوه یکی
 قایه تی بووه ، هه لپه ریکی رهش بهلک ئافرمت و پیاو دهست له دهست
 شان به شان هه ل په ریون و جار به جار ئن به ته نها و ه پیاویش به ته نها ریزیان
 گرتوه و ریزی ئان به رامبه ر به ریزی پیاوان شایان کردوه .

ئهم پیاوانه یی بو شایی کردن هاتون خویان به جل و بهرگیك تازه ئامه ده
 کردوه ئن و کچ که بو هه لپه ریکی هاتی جلی رنگاو رهنگی تازه ی له
 بهر کردوه ، پیاو خوی به خه نجر و چه که رازاندوه وه ئافرمت به که لو په لی

رازاینهوه ئهوجا دهستی به ههلهپرکی کردوه لیرمدا وایومان دهر ئهگهویت
که گافرهتی کورد به رابوردهی میژو پیش کهوتو بووه و له تهرازو ژیان له گل
پیاو له یک کیشانه بووه .

ههلهپرکی له کاتی ژن خواستن له زماوهند ئهکری ههر ومها له روژی
چهژن وخه ئههێ مثال نازدار و له نهووز وه له کاتی سهیران وه ههمه رهنگه
ئاھینگ ئهکری وه جار بهجار شایي بو به خیر هاتنی پیاوی گهوره وهناو دار
ئهکری له کاتی هاتنی بو گونديک بو پشياندانی دل خوش وشایی تهوایو روت
به روتی بی تامه وه پهسند نه ئهگر گورانی له گل نه بی وه دهوولو زرنا به
کار نه هینری شایی به گورانی خوش وه دهنگی دهول وه زرنا به تهواوی
دورست ئه بی وه ورده ورده شایی که ران به جوش دین وه ههوسیان بالا
ئه کهوتیهوه بو ئهوهی که شایی گهرمو گور بی وههر چهشنه ههلهپرکی
گورانی تاییهتی خوی هیه که له گهلیا به کار دیت و ههر وها چهشنی ساز
و تهنبوری دهول و زرنا بو ههر بابتهتی ههلهپرکی جیاوازه .

زورشت که مه بهستی بهره گهز و بنج بنهوانی کومه لایتی گهلی کورده
له فهوتانه وه رو له بز بو نه به گورینی ژیان و پیش کهوتی به لام گورانی
— وهونراو — وچیروک — وههلهپرکی وه ساز (موسیقی) کوردی ههر
بهردمواوه و له پیش کهوته .

٤ — راو — چهک و سوارى :

راو و سوارى وه چهک به کار هینان ئه م سى شته به پيشه ی کونی دانشتوانی
شاری ههولیره گونده گانی ئه زمیرین . وه گهلی ئه م شاره وه ناوچه که ی به
ههوه سهوه ئالوده ی ئه م سى کردوم به یون وه پی و یست بووه که ههر کهس

فیری سواری ولاغ یست وهرم بازی به ئهسپ بکات •

فیر بونی ئهم کاره ته‌ن‌ها بو هه‌وموس وه رابوردن نه‌بووه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به
پیسوستیگی گرنکی کومه‌لایتی وژیان دانراوه ته‌ن‌ها سواری ولاغ بو
ئاموشو وه‌گه‌ران وه‌کاروان به‌کار هاتوووه وه‌هر وها سواری زانین زور پی
ویست بووه بو کاتی شهر و جه‌نگ و بو پارێزنی وه‌لات له‌دوژمنی •
وسواری باش وه‌لی که‌وتو له‌هه‌مو کاتی له‌شهر سهر که‌وتو بووه •

شارستانی هه‌ولیر و‌جی تشینی گونده‌کانی زور به‌یان خاوه‌ن چه‌ک
بوینه له‌چه‌رخانی پیشو — رم — قیروه‌که‌وان — وه‌شمشیر — وه‌خه‌نجهر له
شهر به‌کار هینراوه وه‌پاش پیا بونی بارود ته‌نگ وه‌شه‌ش ئاگر بوینه چه‌کی
شهر که‌ر وه‌ته‌ن‌کچی باش له‌کومه‌ل ناو دار بووه • وچه‌که‌دار نیشانیان دانراوه
له‌گوره‌پانه‌کانی نرێک شار ویا نرێک گوند وه‌مه‌به‌ست له‌مه‌وه‌ ئه‌وه‌ بووه
که‌بزانری کام که‌س نیشان گری باشه‌وه له‌لایکی تروه‌بو ئه‌وه‌ی که‌نبه‌کان
فیری ته‌نگ هه‌لگرتی و به‌کار هینانی بین •

ولیره‌دا پی‌ویسته که‌خوشه‌مواران روشنا بکرینه‌وه که‌خه‌نجهر هه‌ل
گرتنی له‌کاتی خوی زور به‌پی‌ویست دا ئه‌نرا وه‌زربه‌ی پیاو له‌شار وه
ده‌ها تکان خاوه‌نی خه‌نجر بون وه‌له‌شاری هه‌ولیر چه‌ند که‌س بو که‌کاریان
خه‌نجر دورست کردن بووه •

سه‌ره‌های سواری وچه‌ک داری دانشتوانی شاری هه‌ولیر وه‌گونده‌کانی
وه‌ک جی تشین وه‌ک شارستان وه‌لادیی تری کوردستان زور که‌سیان ئالوده‌ی
راو کردن بوینه •

وەر او به چه ند شیوه یك كراوه ورك راوی كه روشيك بو پيك هاتنی
 ئەم چه شنه راوه پی ویست به چه ند سوار یك بووه له گل دوسی تاژی رست
 كراو ئەم سوارانه چوینه سهر زهویك كه ئەم نیجیری تیا پیا ئەبی له كاتی
 گه یشتن بو سنووری زهویك سواره كان په رته یان كردوو و ئەم خاكه یان هه ل
 پشتوو و به گهران و سوران سواره كان قه د به قه د ته ماشای زهویه كه كراوه
 تا كه روشيك له لانه كه ی ده دیتراوه و ه یا هه لاتوو و انجا تاژی (تانبجی) رست
 كراو كه جه له وی په ته كه به دهستی سوار یك له سواران بووه تاژی كه ی
 بهر له لای كردوه به دوا ی كه روشيك و ه ئەم سواره به دهنگی كه بهر ز ئه ی
 وت (دیاردی) ئه ی ئەمه ته واده ركوت ، و مه به ست له م بانك كردنه
 كه سوار كانی تر ئاگه دارین و له هه مو لایك ته كانی ولاغیان بدن و ه رابكه ن
 به دوا ی نیچر و دهور به ی بدن ئەك بزیت و یارابكات و یاله په نا پنچگی
 خوی گوم بكات و مسواره كان دو به دو تاژی و یا له ده وروپشتی نیچر كه
 ئەخولانه و ه تا تاژیك كه روشیكی ئە گرد له و كاته ده ست به جی سوار یك له
 ولاغی دانه بهزی و سهری كه روشیكی ئەبری و ه لاشه ی ته واوی كه روشيك
 سوار یك ئەبی به سته پاشكوی ئەسپه كه ی : و گوشتی كه روشيك زور جار
 له گل پلاو ساوهر ئەكرا به چیشت و ه پی سته كه ی له سهر رایخ و ه دوشك
 به كار ئەهات و یا بو سهر زینی اسپ و جار به جار بو بهرگی فه روا به كار
 ئەهینرا و مراره ئاسك (مامز) به هه مان ده ستور ئەكرا ته نها ئه و ه ی
 پیوست بو ئەم ته رجه راوه له روژی پاش باران ئەكرا بو ئەوه یی زهوی و زار
 قوربی تا سمی مامز له قور گیریی و ه بچتی تا به ته واوی ته توانی باز بازانی
 بكا و ه هینری راكردنی سست بیت و ه ده رفتی ته بی خوی له تاژی بزركات
 بو ئەوی تاژی په لاماری بدات و ه یگری و ه سواری له ولاغ ئەهاته

څواري که ټم فيچيره له دموۍ تاڅۍ ومړيگري ودهسري بيري *

وچينه راوکهري تر به هتگي (چاخمخدار) راوي ټاسکيان ټه کرد *

پيش سالي ۱۹۳۶ ټهي پيشي (۵۰) سال چوار دومره بي هوليير گهلي
مويکاني کهرويشکي تيا ټه پيا ټه بو ومزورگ و ههله تي چوار کوشه ي شار
دک خاکی رهشکين عينکاوه شمعون ټاوا - سوري - پيرزين - بيرکوت
- ملا ټومر بنه سلاوه و کسنزان - له م شوينه نزيکانه بهروه هر لاريگا لات
دنايه چاوت به مامز ټه کهوت و زور به ساناي گهلي مال لهشار فهرخه مامزي
به ديارۍ بو ټه هات و له ټاومال به خيوي ټه کرا *

ورده ورده ومسال دواي سال ټم جه ټه واره جواڼه بهرو ټه مان چو به
بيا بوني تفنگي تازه وه اتمومويل کهراويان پي ټه کرا و ټم راو چيانه به بي
هر واهه ټه له کاتي (ټاوس بوني راويان) هر ټه کرد مامز راو ټه کرا و له
گي ييچوه کهي ټه فهورتا و فهرخه و کار مامز ش به زندو راو ټه کرا ټم جوړه
راوه بي ټامه و ټم ههله مه ته گرو گهرمه به دواي ټم بي زمانه بووه ماوه بي
به وتاني ټم زنده واره جواڼه *

وه ټيسته له شونډاني لاجب وزور دوره ټاواي ټاک ټاک کهروويشک
ميه و له ټاڅاري ديهاتي شاخوي ودهله تي زور دور جار به جار چاويان به
مامز ټه کهوي *

وه گهلي درنده وه دعباي تر له ديهاتاني نزيک شاري هوليير بو وهک
يوي وچه قهل وچه ند تهير توالي زور قهشه نگ وه جوان ټم جانه ومهرانه ش
وش هه مان به زمي راوه کهروويشک بوون به کار هاتتي چه ند چه شنه چه کی
ازه هه ټاسيان لي بري وله م خاکه هه نديکي دور کهوته وه پاش فهورتاني

تاخه مېك زوړې • و له گوندانې چيا حيوانه كيوى راو ټه كړا بو گوش
وچه ند بابته دمعياى تر له بهر پسي تېس راو ټه كړا ټم درندانه ش له م كاته
زور كه مى ماوه ټه گهر له هه ندى لوتكه شانخى بهرز جار به جار چاوى
بكه وى وزر بهى ټم زنده وهرانى به هه مه دهردى چه كى تازه زوريان له
چون •

وه ته ير وهه ندى زندى تر به ته له - وفاق - وه تور راو ټه كړا و
- كه و - كوتره كيوى - قه تى - ره شوله كوشكه (چوله كه) وقه له ره ش •
وهدو ته يري گه وري زور جوان كه به چرك وحه باره ناو ټه بران له كا
درموى خه له له ناو زه وى وزار پيا ټه بون وچرك له گه ويره وى وهك على شيا
ټه بو وحه باره له مريشك به لا تر بو ټم دو ټه يره پاش سالى ١٩٤٥ ز
كه م يتر اوه •

وبه سايه ي تفنگى تازه كه و له چيا وپور له دهشت هه ميشه توش دهر
به لاي كه م بو ټه و زور دور فیه ټه گهر پارزيكى توند و توش نه كرى پسا
ماوه يكي كورت بنه رته تى ټم دو نگاره جوانه له ټاسمانى كېر دستان دو
پى ديت •

راوچى كون زوريان بو هه وهس و رابوردن ټالوده ي ټم كار وه بهز
بون كه توش ژانكي خوش بن سهره تاي ته ندروستى له ش وه ټاسوده
هوش و ههل پشكوتنى دل وه سازى گيان •

وه مروى تر خه ريكى راو بوينه و ټم كار ه سهره مايه ي ژيانيان بو
نيچره كانيان له بازار فروشته و به سايه ي ټم غيشه راوچى خوى وه ما
منالى ژياوون هه ندى راوچى كارى قريش بووه وهى تر ته نها بهم كار ه

دوه يه بهر يوه چون . تا ايسته كه ساني وا هه يه به دهورى دائم خه ريكي
 وه ته يره وبازاري گهرمه وپاريكي باش روژ به روژ به چنگ نه كه وي .
 بيچكه له راوى تير وه توال راوچي تر پاش سالي ١٩٥٠ كه م بوينه وه
 خصوصى راو كه ري كه راووه بو را بوردن ومه هوس نه كات .

— يارى كردن :

ياري و ياوازي كردن هم كاره پاشماوه يكي ميژوي كونه له هه ولير
 ه ديهاته كاني ياري (رياضه) ههر بووه پيش پيا بوني قوتاييخانه گه نجه كاني
 مار وه ديهات گه لي چه شته يارمان كردوه له كاتي دهست به كالي و ياله كاني
 سهيران له روژاني بهار و هم يارمانه دو بابنه تن ياري لهش (رياضه ي بهدني)
 ه ياري دهست .

ياري لهش ته نها كردوه ي گه نچ وه هرزه كار بووه و هم يارمانه چه ند چه شنو
 بهت بوينه وهك — را كردن — باز بازاني — پشتي پشتي — قاشو — و
 بهت په تين — و گوريس راكيشان — و توپ توپاني — وه زور ياري ترش
 ه ياري تاييه تي له لايان سوازي چاك به چه ند شيوه يك كراوه .

وه بابنه تي دوه م ياري دهسته هه نديكي به روژ كراوه وه زربه ي تری شو
 ه ديوانخانكاني شار وه ديهات كراوه هم يارمانه له شمواني زستان زياتر
 كراوه له بهر دور و دريژي شهوي زستان وه له لايكي تروه له مانگاني تري
 سال به روژ كار وباري كشتوكال بوينه ماوه ي ماندو بوني خه لك چونكي
 ه روژ خه ريكي ايشو كارمان بوون .

هەر وەها لە زور چایخانه وە قاوەخانه کانی شار هەمیشە ئەم یاریـ
ئەکرد .

یاری دەست تەنها بو گەنج و جاحیل نەبو بە لکو زور بابەتی لە لای
پیاوی گەورەیی بەریز بە پەروشەووە ئەکراما وەک داما - ظرف و فنجان
یاری انسگوستیلە - (مەقلی بەرد) یاری فنجان - بالیقانی .

وەشەرە گەڕک لە لایان گەنج ئەکرا وەک یاریک کە بزانی کام
ئەزایە ئەم شەرە گەرە کە بە چاوی برایتی و خوشەوێستی ئەکرا بە هی
جوریک پەیی وەندی بە کینه وەرە بەری و ناخوش نە بو .

و یاری تر بو بو منالی ساوای گەنجی تازە پی گەشتو وەک ئاش قولان
بو کچ - و یاری تیغ تیغانی - و یاری کەلای بەرد بو منالی کور .

وادیارە ئەم چەند بابتە یاری لەش وە یاری دەست وە یاری منالان کە ئە
جورە یاریانە زوریمان بەجی ماوەی میراتی ئەم خاکو خولە یە بیجگە لە یار
دومینه وەتاولی وادەر ئەکەویت کە لە جیگای تر وەرگیراوە .

لە ستونە کانی ئەم و تارە و لە دو زنجیری پیشویی ئەم باسە ل
توانا مەندا رابوردەیی هەوالی ژیان و کومەلاییتی ئەم شارە تان بو باس کراو ئە
دەستورا ئەی ژیان بنج و بنهوانی وەرە گەزی ئە گەرتەووە باشماوە
دانشتوانی کونی ئەم شارە کۆنە هەزارها سال پیش ئەمرو هەر چەند ئە
زانستائە بە قایبەتی پی وەندی بە ولاتی هەولیرە لە گەل ئەمشدا ئەم روالان
و ئەم کردەوانە ئاویتە یکی تەواوە بو روشنا کردنی کومەلاییتی گەلی کور

ونشتمانی ئەم خاڵە لە هەریەم وە ناوچە کاتی تری کوردستان •

و باشماوەی ئەم وتارە خوا یارێی دەست لە قلم هەل ناگرم تا بە تەواوی
هەرچی لە یێرو یادەم بێ کە پە یۆندی بە دەستوری کونی ژیان و هەوالی
را بوردوی هەولیری هیه تا کوتایی پی دیت و مە بەست لە لە ئەویە کە ئەم
یادگارە بو دوای سەر و چاویکی بە کەلک بێ وە کە سودیکی تەواوی هەر
بمینی •

✱

✱

✱

(بهش جهوتهم)

چهند لاپهريک له نوسراوی ههندي نوسهر

دهربارهی ههولير

« شاری ههولير له کوندا وهك ههندي نوسهر باسیان کردوه » ئه‌لین :
ههولير شاریکی زور کوفه له گهل کاروانه‌ی فه‌لهك چه‌رخه‌که‌ی سوراره ،
ونوسران ئه‌لین ئهم شاره کو‌تترین شاره له سهر زه‌مین هه‌تا ئیستا ماوه . ئهم
شاره که‌س نازانی که‌ی دروست کراوه ، ئه‌وه‌نده‌م لی زانیوه گه‌لی له
نوسهرانی می‌ژو (تاریخ) ئه‌لین ئهم شاره شه‌ش هه‌زار پیش (میلاد) دروست
کراوه به‌پیی ئهم گه‌ته ئه‌بی ئهم شاره هه‌شت هه‌زار سال تا ئیستاوه ههر
بوه به‌لی گه‌لی شاری کونی تر بوه به‌لکو له هه‌ولیریش کو‌تر به‌لام تا
ئیستا هیچ کوفه شاری له مائه به‌دروستی نه‌ماوه .

روژی له روژان وچه‌ند سال له‌مه‌وه پیش له گهل یرا کوردیکی ئامشتا
به‌می‌ژوی کوردستان باسی شاری هه‌ولیرمان گه‌کرد ، ئهم براهه ئه‌لی ، به‌پی
ههندي نوسینی کون وا پوشتا بوه که هه‌ولير پیش په‌بدابونی زه‌رده‌شت
دانیشتوانی هه‌ولير له‌سهر ئانیکی کو‌تر بوینه وئهم ئانیه ههر خوا
په‌رستی بوه « وئه‌لی » کورد له هیچ کاتیک بت په‌رست نه‌بوه ، وه له‌م به‌شه وا
باسی هه‌ولير ئه‌که‌ین ههر وهك له نوسینی ههندي نوسه‌وانی کون وه‌باس
هاتوه .

۱ - « یا قوت الحموی »

له فوسراوی «معجم البلدان» لاپه‌ره ۱۸۶ به‌رگی (۱)، له باب‌ت هه‌ولیرموه ووتویه «هه‌ولیر شاریکی زور کونه، وقه‌لایه‌کی سه‌ختی هه‌یه وه له ده‌ور اوپشتی ئهم قه‌لایه چه‌نده‌ها خانووبه‌ره دروست کراوه چوار ده‌وره‌ی شوره‌یه‌کی مه‌زن و خه‌نه‌قیکی زور قوله ته‌نیوی قه‌لاکه‌ی له‌سه‌ر گردیکی به‌رز وله ئه‌وجه‌ی قه‌لا بازارو مزگه‌وتی تیا بلاوه . ئهم قه‌لایه «ئه‌شه‌یه» قه‌لای حلب گه‌رچی له‌م زور مه‌زن تره، وولاتی هه‌ولیر ما به‌ینی هه‌ردوو زی ئه‌گرته‌وه .

دیسان ئه‌لی «ئه‌مه‌رو شاری هه‌ولیر شاریکی گه‌وره‌یه له پانی دوروی وله خوار قه‌لاوه بازاروه قه‌مه‌ری و خانوی زوری تیا دروست کراوه» هه‌روه‌ها بووه و مظفرالدین زور یارمه‌تی هه‌زار و بی ده‌سته‌لاتی داوه ولای ئهم که‌سه‌نه و مظفرالدین زور یارمه‌تی هه‌زار و بی ده‌سته‌لاتی داوه ولای ئهم که‌سه‌نه «شخصیکی» خوشه‌یست بووه .

دانیشتوانی ئهم شاره‌ کوردن، و بیجگه‌له‌قه‌لای گه‌وره چه‌ند قه‌لای تر هه‌یه، ئاوی خوارده‌وه له میروکاریزه‌کان هه‌ل ئه‌گوفجی، ئاوی سازگاره ده‌ور اوپشت جیگای کشت و کاله، به‌لام میوه‌هات له چای فیکه‌وه بو شاری ئه‌هینری .

مه‌ودای هه‌ولیر و بغداد حوت روژروشته .

۲ - له‌نامه‌ی «الحوادث الجامعة والتجارب النافعة»

که «ابن القوطی» فوسیویه . ده‌رباره‌ی هه‌ولیر له لاپه‌ره ۹۸ ووتویه له ۱۷ شوالی سالی ۶۳۴ هجری خه‌به‌ر گه‌یشته اربل که‌مقوله‌کان ده‌رموه‌ی

شاریان گرتوه و نه یانه وی شاره کله شی بگرن . په پیل پهی دانیشتوانی شار
 سنگره کانیان پته و کرد و خه نه قسه کانیان پاک کرده وه . میری
 شاره که و علمای دین فتوایان دا که سالی تاو براو شارو و پاراستنی شار
 نه یی بگری و نه و که سانه ی نه یانه موی بیچه حج نه یی سفران بوسالی گانده
 بهین . مغوله کن هیرشیان هینایه تاو به له شکریکی زورده وه و «نه نه یقیان»
 دامه زرانده به رامبر شوره سهخته که ی ارېل . توانیان قسمیکی بروخنین
 له شکریان داخلی شاره که بو و دانیشتوانی دهشته که همویان رویان کرده
 قه لای همولیر و قه لا که یان به ند کرد به رامبر به دوشمنی . له سه رقه لا له
 شکری کورد به رامبر له شکری دوژمن و دستان شهران به توندی کرد هر
 چه ند مغوله کان خوازموی شاریان ویران کرد و سوتا ندیان له قه لا وه به
 مه نه نه یق به رامبر به و په لاماره ی مغول و دستان . وزوری له شکری دوژمن
 خه ریک بوقه لا بگرن بویان نه کرا . هه روه ها چه ند مانگیک به م نوعه نه یان
 هیشت دوژمن قه لا بگری . . . هه تا عسکری « خلیفه » له بغداد وه به ری
 که وت بویارمه تی خه لکی وولاتی همولیر به لام له پیش که یشتنی له شکری
 « خلیفه » دوژمن که را وه دوا وه .

۳ - له نویسنی « المنشیء البغدادی »

که له سالی ۱۲۳۷ هجری نوسرا وه به فارس وله طرف ماموستا عباس
 الحزاوی گورا وه بو عربی « له لا په زه ۷۶ ، ۷۷ دهر باره ی همولیر هاتوه » له
 التون کوپری و بو ارېل هه شت فرسخه . . و ارېل ولایه تیکی کوه . . له
 زممانی کوندا گاوی زور بوه ، ئیستائوی که مه چو فکی زور جو که یه ک
 که گاوی پیانه هات فها تا وه شاره که به شیکي له قه لا دائه نیش ، فزیکه ی هزار

ماله وله خواروی قه‌لاش چوار هزار مال هه‌یه . شاره‌که دارو درختی که‌مه
به‌لام زراعتی زوره وله چیاوه میوهاتی بو دی . مزگه‌وته کونه‌کی روخواوه
به‌لام مناره به‌رزه‌که‌ی هه‌تا ئیستا هه‌ر ماوه .

له هه‌ولیره‌وه به‌س ۳ فرسخ دی عه‌نگاوه هه‌لکه‌وتوه هه‌مویان له سه‌ر
فانی مسیحین وه حاکمیان له‌خویانه . که‌ما خه‌لکی فاوشار اسلام وشافمین .

٤ - « قاموس الاعلام »

« به‌زبانی ترکی له استنبول له چاپ دراوه . دهم‌باره‌ی شاری هه‌ولیر
ئه‌م باسه‌لی وه‌ئه‌گرین » شاری هه‌ولیر هه‌شتا کیلومتر له موصله‌وه دوره .
وبه‌ینی له‌گه‌ل کرکوک هه‌فتا و پینج کیلومتره قه‌لای شار که له سه‌ر
گریدیکی به‌رز دروست بوه شوره‌یه‌کی له ده‌وارو پشته وچه‌ند گه‌رکیکی تر
له خواروی قه‌لاوه خه‌لکی تیا دانیشتوه

قه‌لاکه‌ی زورکونه و مک‌پولایه . ارپیل وه یا ارپل ناوی کونی ئه‌م
شاره‌یه . له چه‌رخه‌کانی کوندا شاریکی مه‌زن بوه له‌تزیکی شه‌ری گه‌وره‌ی .
اسکندر و دارا به‌رپا بوه ، له فاوچه و ده‌وراو پشته زور جیگا هه‌یه که چه‌ند
« اساری کونی » لی وده‌رکه‌وتوه .

دانیشتوانی زوریان موسلمانن و تزیکی هه‌نده هزار اسلامی تیا که‌بوته‌وه
وس ۳ هزارو شەش سەد که‌سی « مسیحین » .

« واده‌ئه‌که‌وی که قاموس الاعلام دی عه‌نگاوا که مسیحیه‌کانی کوردی
تیا دانیشتون ئه‌میش له سه‌ر ژماره‌ی دانیشتوانی هه‌ولیر داوه هه‌ قه‌له‌م » .

«خه لکی ههولیر کوردن وله دمور او پشستی نریکهی سه ۳هزار و چوارسه و کوچهری خیومت تشینی هه ن» .

وادیاره له بارهی کوچهره وه که لیره دا باس کراوه ، ئهم «روایه تهی» له کهسانی تر وهر گرتوه که شاری ههولیری له به هارا چاوی که وتومه ، چونکی هه تا چل سال له مهو پیش ته نیا له مانگانی به هارا کوچهر ئه هاتنه دهوار و پشت شار وزوریان له خیل «بولی» بون ، وئیستا هاتیان به اندازه یه کی که متره وه له بهر ئه وهی زور دیهانی دهوار و پشتی شار ئه کیلری به یار بوخيله هات به چه ئدک ناگهی .

ه - له نامه یه که بابعت «مژوی اشوریه کان»

که له بیروت چاپ کراوه له لایه ره ۱۰۳-۱۰۴ ده بارهی شاری ههولیر باس ئه کا . له نووسینه به شیکی ئه نووسینی . «دکتور منکافا ئه لی» شاری اريل رولیکی گه ورمی له زهمانی کوتا بوه له سهرو وخواوری دجله ۰۰۰ وزور کهس که له کوندا زهروه شتی بون له قرنی به کهمی میلادی بونی به مسیحی ئه مانه ش زوریان . . . . . تجار و صنعت کاری تر بون و مک ئاسنگه روجولا و دارقاش . . . . . ههروها اريل بیوه مرکزی ئاینی مسیحی . .

له م نووسینه وادیاره که وولاتی ههولیر وشاری له سهه ئاینی زهرده شتی برینه وله قرنی به کهمی میلادی هه ئدی له زهرده شتی کان ئانیان بوته مسیحی و ئهوانی تر هه ره زهرده شتی ماونه تهوه . . . . . وه له نووسینی نو سه ره کانی تر داوه ئه کهوی که ئاینی اسلام له و مختی «خليفة عمر بن الخطاب» بلاو بوه ئهوه له وولاتی گوردستان زهرده شتی کان هه مو اسلامیان قبول کردوه له م

وولاته‌دا و مسیحیه کورده‌کان زوری بو. اسلام و هه‌ندیکیان له‌سه‌ر ئاینی
مسیحی مان تا ئه‌مرو .

٦ - له‌ نوسراوی « ارض الخلافة الإسلامية »

جغرافیەك كه له‌ كمبردج نوسراوه له‌ لایه‌ره ٩٢ له‌ بابەت هه‌ولیره وه
هاتوه « ئەم شارە كۆنە بە اربلا ناو براوه و ئەكهوینتە بهینی زی گه‌وره و زی
بچوئ، له‌ كونداریگانی کاروانی بازرگانی بو و قه‌لابه‌کی مسخت و مه‌زن
هیه‌یه كه له‌ سه‌ر گردیکی زور گه‌وره دروست کراوه و له‌ چوار ده‌وری شوره
وخه‌ندهق هه‌یه . له‌ ناو قه‌لابا زاریکی بو له‌ زه‌مانی خویدا کۆترین مزگه‌وت
له‌م شارە به‌ مزگه‌وتی « ده‌ست په‌نجه » ناو براوه كه له‌سه‌ر به‌ردیک وینه‌ی
ده‌ستی هه‌له‌که‌ نراوه مزگه‌وتی « پنج نه‌نگوسته » .

له‌ چه‌رخنی هه‌وته‌می پاش عیسی ئەم شارە زور پیش كه‌وتوه ورده وده
گه‌وره بو . ئەم شارە به‌ کشتوکال به‌ ناوبانکه بووخه‌له‌ و وه‌غلو دانی زوری
تیا کو کراوه هه‌وه .

٧ - دورنی ما‌کای که‌ نوسه‌یه‌ك انگلیزه

وله‌ بابەت شارە‌کانی عراق فوسیویه‌تی له‌ لایه‌ن یوسف یعقوب مسکونی
ترجمه‌ کراوه به‌ عربی « مدن العراق » له‌ لایه‌ره ١٣٧ ، ١٣٨ ، ١٣٩ ده‌رباره‌ی
هه‌ولیر باسی کردوه « شاری هه‌ولیر کۆترینی شارە و له‌ زمانی اشوویه
کانه‌وه هه‌تا ئیستا کونه‌ شاری وه‌ك‌م شارە هه‌ماوه له‌ ده‌شتی ئەم‌شاره‌ دارا

ملکی فرس شهر له گمل نه سکندهر قوماسالی ۳۳۰ پیش میلاد . شاره که گرنگترین شومنی قه لایه « . دیسان له دیاجهی کتیه که نهلی ناوی ههولیر « اربا/ئیل » یانی جیگای چوارخوا . وه له زه مانی بابلیه کانش جیگای « عشتار » له ههولیر بو . نهو نویسنه ی که سنطاریب ملکی اشوره کان نویسیویه تی « نهلی من که ملکی سر زمینی ا و اشورم س ۳ روبرام هه لکه ند . وباسی گه یشتنی انگلیز بو ههولیر باس نه کا کاتی له شکری تورک وولاتی کرکوکیان به جی هبشت به رهو سنوری موصل چون هیچ شتیکیان له پیش نه ما بگه نه ههولیر وپی لی نه نی که له ههولیر توشی گیزو گرفت بون و بویان نه سازا حکمی نه م شاره بکن به یارمستی خو ولایتیه کافی که دهسته لایه تان هه بو وریان بو نه مان خوشی کرد .

وستر هاملتون دیسان نوسراویکی به انگلیزی چاپ کردوه که دوسال له عراق ماوه وه ریگای ههولیر وه رواندوز گردوته وه و نوسراوه که ی به ریگایک له کوردستان ناویراوه و کابتن های حاکی سیاسی به ریتانی ناوچه ی ههولیر که دوسال له ههولیر کار به دهست بو پرتوکیکی دور ودریزی نویسیوه و بهشی زوری نه م نوسراوه هه والی ههولیر له سالانی ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۱ نه کات و نه م نوسراوه ش چاپ کراوه نه م نوسراوه هه رچه ند زور باس ولاتی ههولیری تیاه نه نه لیره دا ناویشانی نه م نوسراوان بوخوفیده واران روشنا کرا له بهر دورو دریزی نه م باس نه له تو نا بنه که لیره بنوسریته وه - وه دوباره نه م پرتو کانه چاپ کراوه ن خوینده وارن نه گهر پی وستیان بی نه توانن بی بیخو نه وه . به لام لیردا نویسنی چهند نوسراوکی اورپی تر نه نویسنه وه له بهر نه موی نوسراویان به سا نا به چه نک لاکه وی .

۸ - مستر لونگریک له نوسراوینا

« میژوی چوارچه رخه ی نوي عراق » ماموستا جعفر خیاط کردویه به عربی له زور جیگا باسی ههولیری کردوه وهاروه ها دهر باره ی حکمداریه تی محمد پشای زهواندزی باسی ته کا له لایه ره کانی ۱۲۲-۱۶۹-۲۱۱-۶۲۲ له باب ته ته وشه رانه ی که له ناوچه ی ههولیر به ریا بوه . ودهری ته خا که م ته م شاره له هه رشه ریکدا نه توانراوه بیگری . ودهری ته م خا که عوسمانیه کان له گه ل هه موهیزان زور جار توشی گیر و گرفت بوینه و بویان نه کراوه ته م شاره ده شویتانی ده وروپشنی له کوردستاندا به ته وای بخه نه ژیر حوکمی خوریا نه وه .

۹ - « له نوسراوی » بکناد ستي اوف بیس

له فوسینی ریچرد کولک له زور جیگایدا ناوی ههولیر هاتوه . له م نوسراوه دا مغولیه کان زور جار ویستویانه ههولیر و وولاته که بگرن سه رنه ته که وتون . وله م ناوچه یه دا زور شهر له بهینی مغولی وه له شکری اسلامی قهوماوه . وباسی شهری سه رکرده کانی ته م ناوچه یه ته کا له گه ل عوسمانیه کانا له نزمکی شاری ههولیره وه .

۱۰ - ویلوسون له نوسراوی « میزو بوتامیا »

له سالی ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۰ که له میژوی عراق ته دوی له زور جیگا باسی ههولیر ته کا دوو سال له وولاتی ههولیر بوه وباسی شهری انگلیز و عوسمانیه کان . وادیاره میژوی ته م س ۳ سال باسی ته کا وهلی له

زەمانی انگلیزه گاندا ههولیر کرا بهلیوا وتشکیلاتی اداری تیا دامه زرا پاش
سالی ۱۹۱۸ •

نوسینی ههندی له «رحاله ی» ئهوروپی ده باره ی شاری ههولیر •
گهلی له فوسره ییگان کان له کوردستان وه یا له عراق پیش ئیستا
گهراون و سهوړاون وله نوسینی ئه مانه وله نامه مانا که له پاش گهراوه بو
وولانی خویان فوسیو یاته ، گهلیکیان ده باره ی ههولیر باسیان کردوه له
نوسینی ئه م فوسه ره رانه له م به شه دا به شه یه ک بوخوینده وارن پیش که شی
ئه که بن •

۱۱ - «رحاله ی» بریتانی • جاک ستون

که له قونی هه وده هه مدا له گهلی شوینی عراق سو راوه ئه لی « له
التون کوپریه وه که تی به رین گه یشتینه ده شتیک که زور جوان سه وز
وبه کشتو کال و گه نم زه مینی دا پو شرا پو ، پاش چه ند فرسخه یک (میل)
گه یشتینه هه ولیر وادیاره ئه م شاره له کوندا زور به ئاوبانک بوه چونکی به شی
زوری شاره که له سه ر گردیکی به رزه لهقه لایه کی سه خت له لای رۆر ئاوی
اربیل له نزیک شار چه ند چالیک هه یه وادیاره چالی نه وته وه له نزیک ئه م شاره
گه وره ترین شهر له کوندا روی داوه که شهر ی دارا و اسکندر « دیمان
ئه لی » له اربله وه گه یشتمه شاریکی بچوک که (عینکاوا) ئاوه ئه بری لهوی وه
روه و به دی که له ک له گه ل کاروان که و ته پری • • » •

« يو وولاتي (بين النهرين وکردستان) دهربارمې ههولير ئهلى
 اربلا ناوى ئهم شاره يه كه ئيستا به اربيل ناوئهرى » ههولير لايه كى هوى
 گردى بچوك و خوى له وه شتيكا وله پشته وه شاخه به رزكان دياره « ئهلى »
 كاتى عصر ئه بو گه يشتمه ئهم شاره روژى له روژانى به هارى به باراندا ،
 ههروه تر يشقه وچخماخه زور به توندى وبارانيكى زور داي دا له كومه له
 ههوليريكى تر سناكى رهش ، روژيكى زور به هيئت بو كه خليفه تى خوا به
 پيرى ئيشان دينى . ئه وهش شانايه به ههولير چونكى ئهم شاره
 له كوئندا به ناوى شارى خواى عشتار اربل ناوبراوه . واده رغه كه وى زور
 ئامارى اشورى له ژير قه ئادا هه يى . ومختى خوى معبدى ههولير نزيكه ي
 ههزار ساله جى عبادتى هه مو وه يا زور له ميله تان بوه . ههولير له كردستانى
 خواروه وخه لكى شاره كه زبانيان كرده لهجه ي موكرى ئه دوين ، ئهم شاره
 له زور زه ماندا و تاييه تى له زه مانى هه ندى له شاهانى اشورى پايتهخت بوه
 وزور ومختيش پايتهختى ئاينى بوه و ناوى شاره ارباگلو ناوبراوه واته شارى
 چوارخوا ئهم شاره پيش س ۳ههزار ساليش ههرويه له ومختى حكى
 ماده كه كان واشورىه كان وفرث ورومان وعرب ئهم شاره ههروه كوئىستاي
 دروست بوه وبگره زهاديش بووه .

ملك اشورىه كان زور بروايان به ههولير بوه وبه شوينگى حج
 فاسراو ملكى اشورى به ناوبانك سنحاريب سالى ۶۹۲ پيش ميلاد هاتوشه
 جهنجى كردوه كه خوا موفقى بكات له شه ره كا نيا . له پاش اشورى ههولير
 له ژير حكى ماده كا ندا بوه . ههروه ها له ومختى زور له حاكم وشاكان به

شونیکه پیروز و ناوبانکی بوه ۰۰ زور سهر او دهر او هاتو ته سهر ؤهم شاره
له بهر ؤه وه گه لی کوفه شونیی وه جیگه ی عبادت گاهی عشتار و زور شونیی
تاریخی تر که ئیستا که وتوه ته ژیر خاک ۰۰ » .

۱۳ - رۆژ ههلات ناسی هونندی (مالیبارد) ناو

دهر باره ی شاری ههولیر له نوسراوی خوی باسی ؤه کا و ئه لی « ئه و
شاره کوفه ی که له سهر زه مینی بوینه هه مو ویران بون ته نها شاری ههولیر
یه کیکه له و شارانه که له گه ل چه رخی فه لک سور او و ؤهم شاره مه زنه
به رامبه ر هه مو کاره سات و فه لاکه ت به رانگیر بوه وه راوه ستاوه . به لای
که مه وه ؤه توانین بلین - (ه) چه رخی زه مانه ی دیوه وه (تهورات) به اربائیل قاوی
هاتوه . ؤهم شاره پیروزه که به دیسه نی شورده کان و قه لایا شاقازو سه ر به رزه
وه ک شیریکی پولا له سه ر بناغه ی عه رد وروست بوه که به رزای له سی ۳۰ م
پتر . و چوارده وری دهشت و هه ردیکی به ریل و گه وره یه .

له شونیکه سهخت و زور قه لا له سه ر گرده کان که زور له میژو نوسان
ئه لین ؤه و گردو ته پولکانه ی ده وروپشتی له وهختی خویدا سه نگه ری شه ر
بوه بوپاریز گاری هه مو په لاماریکی بیگانه » .

« ئیمه ئازاین و نه مان دیوه هیچ شاریک وه یا شناخیک به رامبه ر به ده ورا نه ی
فه له ک ۵۰ چه رخ مایی وه ک شاری ههولیر به و سه ر به رزه وه له جی خوی بلند
و ؤهم چه نه د زه مانه وه کو بلی تازه دروست کراوه . ئیستا ئه یینی که
دیواره کانی چه نه د گه ز پانه و درگا کانی زور تاریک ئه لی ؤهم شاره هیچ
نه گور او و هیچ به سه ر نه هاتوه . له گه ل ؤه مه شدا شاری ههولیر تازه که

بمخوارقه لاوه دروست بوه له سهر نه خشه ، تازه تمویش په کیکی ییگانه سهر
لهریگاو شوینی دمرقا کا .

هم ښاره میژوی په له پیش اشوریه کان مه بلندی ګاینی و دیافهت بووه
هرچه ندم ښاره اشوریه کان ئیستا خاکیشیان نه ماوه وک . نه نیواو نمرود
کهچی هملیر که زور له مان کوتره له شوینی خویدایه « وادیاره شورا
سخته کانی هم ښاره چاوی همو پالاماردیریکی شکاندوه وری نه داوه
نریک که ووهوه ، هوانه ی که له نقشه وستی کون باس که کن ویا خناک
نه کولنه وه بوزانی میژوی کون زور شتی نایابیان بدهست هیناوه له
دموراو پستی هم ښاره ، هندی له شتانه هتوانین بلین کونه میژوی
همه ریته وه بو په یدا بونی نادمی له سهر رووی زموی .

چه ند بیریکې قولی تیدایه له کوته وه ماوه ته وه وشک نه بوه وئاوی لی
نه براوه صلاح الدین هوقاره ماهی که شهری له صلیبه کان ، کردوه له ښاره
که وره بوه وچه ندین قارمانی تر له ښاره داله میژودا هرکاتی توانیوان
په لاماری هرشوینیکی سخته بدن وینجه نه دهست ، بتوان ښارو وولاتی
خویشیان له همو هیرشیکې ییگانه پیاریزن . مه غول به همو هیزو
جهر به زه یا ته وه نه یان توانی هم ښاره په خیر بکن هرچه ند زور له ښارو
وولاتانی تریان داگیر کرد وزوریان ویران کردوه هم ښاره هتا
ئیستا له سهر پایته ختی کولکه ی کرده گی دانیشه و دانیشه توانی هرکاتی
بی ترس له هه زاردها پشته وه هه تا همرو . . . »

له نویسنی هم روز هه لات فاسه اوروپیه دهر ته کهوی که ښاری هملیر
ولاتی قاودارانی میژودوزور ، قارمانی پی که یاندوه - میژوی هینده کونه

زور نازانن وچه ند که سیک لهو قارمافاهی گهشایانی شافزای بون
له ههرده میكد ناوئه بهین ومك « خلیفه صلاح الدین ایوبی ، وشای کورد
منظرالدین ، ونیری کوردستان محمدپاشای ره واندوزی وزور کهسانی تر » •

۱۴ - (نیبور) دانهاریکی که اصلا المانیه

له چه رخی ههژدهه می پاش میلاد کوردستان گهراوه له بابته ههولیر، وه
نوسویه « ئەمشاره اربل که له کوندا به ارییلا ناوی ههاتوه وشهریکی داروه
اسکندر له نزیکیه وه بهرپایوه • له م وولاته زور حکمداریه تی بجوئ پیک
هاتوه له دهوری اسلامیدا یه کی له شاکانی دهستهلاتی به سهردابوه تا ئەگاته
تهوریز • وادیاره ئەمشاره زور گهوره بوه بهلام ئیستا ییجگه قهلاکه وه هیچی
نری نه ماوه ئەم قهلایه چواردهوری زورسخت وقایمه قهلا له
سهر گردیکی گهوره دروست بوه وشاری ههولیر کون له دهوراو پشتی بوه
ئیستا چه ند مالیکی که م له دهوری قهلا بلاو بوته وه • له ناو زهوی
کشتوکالدا نیشانهی اساری کون وروخواوه ومزگه وته که ی قائیستا ماوه و ئەم
مزگه وت ومناره یه له دهوری منظرالدین دروست بووه • کشتوکالی ههولیر
ئاوی زی وچا وگه ئاخواته وه وخه لکی زور گه نم ئەچیتی ئەمهش له سهر بارانا
وبون وته بونی ئەوهستی ••• » •

۱۵ - جیمس باکنک هام که له عراق له سال ۱۸۲۶

ههلسوراوه دهرباره ی شاری ههولیر ئەلی له التون کوپریه پاشی ده فرسخ
گه یشتینه اربل ئەم شماره له ناو دهشتیکی مهزنا که کشتوکالیکی زوری لی

ټه كړی ، ټهم ښاره به شونځی سخت به رامبه ر به دوزمن پاشاكانی بښداد
حسابی ټه كهن . ټه لایه کی تیدایه ، زور شتی لی دروست ټه كړی وهك
به رگی كه تان وه لوكه له دهشته كه یا روبری کی گه وړه تی ټه پری ، هه ندی
له خه لکی ټهم ښاره كوچه رن له شونځی بوشونځی ټامه شو ټه كهن .

له شونځی تر له باسی كه یا ټه لی « هه ولیر دوه هم ښاره له سه روی
عراق پاشی موصل ، دانیش توانی ښاره كه ژماره یان له دهه زار زیاتره . دوو
مزگه وتی مه زنی تیدایه له گهل بازار یکی گه وړه وچه ند جاده یه ك ، خه لکی
ښاره كه له جلوه رگا پوشتن وچه ندین بنای ریکو یکی تیدایه .

ټه لا كه ی هه ولیر زور ټه شبه ټه لای حلب به لام له قلا ی حلب گه وړه تره
وادیاره ټه وټه لایه وهختی خوی دهست ریژه . به شیک له خه لکی ښار له ناو
ټه لا دائه ژین و بهشی كه ی له خوار ټه لا .

هه مو جغرافیه كان پچی ټه لین اریسل ئیستا هه ر له شونځی خویه تی
كه وهختی به اربلا ناو ټه برا .

له دیبا جهی کتنبه كه یدا له شونځی ټه لی ، له نړیك هه ولیر دوو پارچه
شتی کون دوزراوه ته وه كه وهك گو یزیک وره نك ریشه ی وهك
شوشه بوه .

۱۶ - مسخر زیج كه له سالی ۱۹۲۰

كه كوردستانا گه راوه له بابته هه ولیر موه هه ندی شتی ووتوه وزور
حار ناوی هیناوه لیره چه ند شتیك له باسه كه ی و مر ټه گرین كه دهستی پی ټه كا

له سه فته ره که ما گه یستمه هه له جه وه بستانه له وی وه دی قوشپته که هی
 عشیره تی دزی به وه که نژیکی هه ولیر بومه وه دینه نی شاره که م به م چه شنه دی
 «قه لا به رزه که ی له پشتوه شاخی به رز به رمنگیکی جوان ودیمه نیکی ره نگین
 دهرئه که وی • له نژیکی شار لای کارزی حاجی قاسم اغا خیتوه تمان هه لدا.

پاشی روژی که داخلی شار بوم چوینه سهیری مناره کونه که که وه ک
 خوی ماوه به رزی ئهم مناره به ۱۲۱ پی به وپانی ۲۱ پی به به لام مزگ موه که
 روخواه و زور خانوی ویرانه له دهوریشتی •

خه نه ک وشورای شار هه رچه ند خراب بوه به لام نیشانه ی به ته وای
 هه بنیری •

له باسه که یدا ئه لی « گه لیک له خه لکی هه ولیر دموریان دام وله قسه یان
 قه گه یستم به لام هیچیکی وانزیکم قه که وتن که پیم ئاخوش بی منیش به رویه کی
 خوشه وه لی یان ورد ئه بومه وه له م شاردا غه ریب بوم به لام خوم به ئه مین
 ده زانی به بی نوبه چی وه پاسه وان • سهیری قه لای هه ولیرم کرد که سه دو په نجا
 پی له خا که وه به رزه وپانی نژیکی چوار سه د یارده ومن واتی گم که قه لا
 له زه مانی کوندا له مهش به رز تر بوه • وله خه لک زانیم که له ژیر قه لا
 چه ند ژیر زمینی تیدا به •

له ده شتی هه ولیر که رویشک ومامز به زوری په یدا ئه بی هه روه ها
 راو که ران به باز راو ئه که ن و ئه نیرن بو شوینه کانی که ی کوردستان.

باسی ههولیر له نوسراوه عرییه کانا

بوتان ته گرینه وه گهلی له نوسه رانی میژوی عرب وه یاد مریاوه ی شاره کن
 که نوسیویانه و میاله نامه کانی جغرافیا ناوی و باسی ههولیر هاتوه • هه رچی
 پیمان کرا له و نوسراوا نه لیره به کورتی له پاشی گورینی لیره دالی ی دواوین •
 ته بیعی زور نوسه ری تریشی هه یه له م باب ته وه هه لکولینکی ته وای هه یه
 و له م به شه دا باسی نه کرا وه چونکی له توانای خومان هه رچیمان به رچاو
 که وتبی ته قا له م نوسینه دا نوسراوه، ئینجا یه ک دوا ی یه ک لیره دا هه رچی له و
 نوسراوا نه هاتی باسی ته که ین •

۱۸ - ماموستا عبدالرزاق الحسنی

له نوسراوی « تاریخ البلدان العراقیه » باسی ههولیر که کا که ئه لی له
 زور سه رچاوه و کتیب و نوسراوی تر وه ری گرتوه • دهر باره ی میژوی کونی
 ههولیر ئه لی « ئه م شاره به اربل ناو بر او وه و به ارباییلوش ناوی هاتوه و له
 اساری میژوی اشوری ناوی هاتوه که شاریکی پیروز و جیگای خوا عه شتار
 بوه » « ئه م شاره له زور شاره کونه کانی تر گر فک تر بوه وریگای کاروانی
 نیوان وولات و دهوله تان بوه • و سه ره ربگای بازرگان و گه شت که ران
 (رحاله) بوه » •

ئهم شاره له گهل چه رخی زه مانه زور شه ری دیوه وه ک شه ری ته ته ر
 و شه ری دارا و اسکندر و کاتی حاکمیه تی مظفر الدین له کوردستانا ته ته ره کان
 نه یان توانیوه ههولیر بگرن، له م نوسراوه ولیر به شاری ههولیر کون و تازه

ماموستا عبدالرزاق باسی کرده ئیمه لیره دا ته ها ئه وهی باسی میژوی په
ته نیوسینه وه .

ماموستا ئه لی خه لکی هه ولیر کوردن وله سه ره ره وشت وزیانی
کونی کورد ماون وله نژیکی ئهم شاره نژیکه ی سی سه دو په نجا کار نزه بوه
وگه لی علما ن گه وره ی اسلام له اصلا خه لکی ئهم شاره ن وهك ابو البركات
كه ناسراوه به ابن المستوفی وعالم علی عیسی اراییلی و ابو احمد القاسم الاربلی
مناره یه کی کون له هه ولیر ماوه ته وه ئهم مناره یه ئیرانیه کان دروستیان کرده
» ماموستای بهرین لیما ن بیوری ئهم مناره یه له هه مو کتیبی میژوو نوسراوه
كه حاکمی هه ولیر مظفرالدین دروست کرده » .

۱۹ - ماموستایان طه باهر و هژاد سفر

له بهرگی (ه) فوسراویان «بو وولاته پیش که وتوه کانی کون» ئه لین ارل
ئاوی زور جار له فوسراوه کونه کانی میژودا ها تو ه و ئه توانین بلین ئهم شاره
ته ها شاریکه له زمانه اشور فان تا ئیستا ماوه وئاوی له میژوی سومه ری ه کان
که دوو ههزار سال پیش عیسایه به «اوریلیم» ئاوبراوه وله فوسراوی
بابلیه کانا به «اربا ئیلو» ئاوی ها تو ه ئهم شاره له دهوری زور کون (کعبه یه ك
بوه به په رستکا وشوینی عه شتار) ناسراوه .

له قه لای هه ولیر چه ند فوسراوی کون دوزراوه ته وه له گه ل په یکه ریک
» تمثال « له میسی زهرد دروست کراوه وله سه ری فوسراوی « ئه شتار » .

منحارب ملیکی اشوری له نژیک هه ولیر جو گیاه کی ئاوی گه وره ی
هه لبه ستوه له به ستوره وه و به وه ولیر ئاوی کواستوه ته وه .

ناوی ههولیر له شه‌ری دابرا واسکتندردا هاتوه له له سالی ۳۳۱ پیش عیسی
 روی داوه ، ههولیر له زهمانی فورثی سالی ۱۴۸ پیش عیسی هه‌تا سالی ۲۲۶
 پاشی پایته‌ختی ده‌وله‌تیک‌ی مه‌زنه‌بوه که (حدیب) ناوبراوه ئەو ده‌وله‌ته
 مه‌زنه زور به‌هیز بوه وچه‌ندین وولاتی دی‌خستوه ته ژیر چنک بینجگه
 وولاتی هه‌ولیر ده‌ستی به‌سه‌ر هه‌مو مابه‌ین هه‌ولیر و نصیبی .
 و سنوریک‌ی تری روبرای فرات‌بوه وشه‌ی « حدیب » له‌زمانی قارامی ئەوت‌ری
 به‌مابه‌ین هه‌ر دوو زی .

شاری هه‌ولیر به‌نیک‌ی زور سلوقیه‌کان و فرثی هه‌ردوولا هه‌ولیان‌داوه
 داگیری بکه‌ن له‌گه‌ل ئەمه‌دا کوردی ئەم وولاته سه‌ریان بو هیچ لایه‌ک
 داته‌ناوه .

ئەرمه‌نه‌کان له‌ زهمانی پاشایان « تکرانی به‌که‌م » سالی ۸۳ پیش عیسی
 ویستویه‌نه هه‌ولیر بگرن بویان ئەکراوه .

شاری هه‌ولیر زور شه‌رو فخره‌ئه‌ی تری دیوه رومانیه‌کان ویستویه‌نه
 که حکمی بکه‌ن به‌لام قیصری رومانی — هدریان — ناووازی لهم وولاته
 هیناوه و پاشی به‌نیک امپراتوری رومانی — کرکلا — په‌لاماری خاکی هه‌ولیری
 داوه ئەمیش هیچی پی ئەکراوه له‌به‌ر ئەوه ده‌ستی کرد به‌هه‌لکه‌ندنی گوری
 مردوه‌کان که له‌ده‌رومی شار‌بوه .

له سالی ۵۰۰ میلادی دیا‌ته‌ی مسیحی پلا‌بوه‌ته‌وه و بیه‌ته‌ ناوچه‌ی به‌کی
 دینی بو بربایانی عیسای قه‌شه‌زیخا به‌که‌م که‌سیکه که‌نوسراویکی به‌زمانی
 سریان‌ی له‌میژوی هه‌ولیر نوسیویه‌نه ئەم نواسره له‌چه‌رخ‌ی شه‌ش پاشی
 عیسی‌بوه له‌ده‌وری اسلامدا شاری هه‌ولیر له‌ده‌وری قه‌لا
 شوراو چه‌ند خه‌نلق و بازاریک‌ی مه‌زنو چه‌ندین مزگه‌وتی تیاکراوه .

ناوی کونی ههولیر ارباییلو واربل بوه و به زمانی کوردی له کوندا به
 فاو پراوه ئهم وشهیه ورده ورده بوه به (ئهوه لیره) ئهم وشهیه ش
 گوراوه به (ههولیره) «ئاستا به کوردی به ههولیر فاو ئه بری» •
 مناره‌ی کونی ههولیر تا ئاستا ماوه له لایه‌ن شا مظفرالدین دروست
 کراوه •

له باب‌ت ئاساری (شوینه‌وار) وولاتی ههولیر له چای حریر زور
 به‌جی ماوه‌ی کون ههروه‌ها ناوی ئه‌شکه‌وتی «شانه‌ده‌ر» ئه‌به‌ن
 وئه‌و ئه‌شکه‌وته چه‌ند سال له‌مه‌وپیش زور شتی تیا دوزرایته‌وه • ئه‌شکه‌وتی
 شانه‌ده‌ر دهرگای پانی ۸۲ پیه‌ به‌بالای ۲۶ پیه‌ وه‌ ناوه‌وه پانی ۱۷۵ پیه‌
 و‌قولی ئیستا نزکی ۱۷۵ پیه‌ وزیاتر ولهم ئه‌شکه‌وته ریگه‌هیه
 بوئه‌شکه‌وتیکی تر تا ئیستا (دایره‌ی ئاسار) وه‌یج که‌س نه‌چوه‌ ته‌ لاو
 ئه‌شکه‌وتی دوه‌م •

ئهم پشکنینه‌ له‌ ئه‌شکه‌وتی فاو براو دهری ئه‌خا که‌ خه‌لك له‌و خا‌که‌
 پیش ده‌وری میژو که‌ «ده‌وری به‌رد فاو ئه‌گری» ژیاوه‌ وادا دیاره‌ ئهم
 ئه‌شکه‌وته هه‌فتا هه‌زار سال پیش تر بوه‌ (ئاساری مروقی کونی سیتی له‌)
 ئه‌شکه‌وته دوزراوه‌ ته‌وه‌ و زور شتی عه‌تیکه‌ که‌ به‌ده‌ست کاری دروست کراوه
 پاشی هه‌لکه‌ندن و گهران و ده‌ست هاته‌وه‌ و دوزرایته‌وه •

له‌م نوسراوه‌ واده‌ر ئه‌که‌وی که‌ خاکی عیراق کو‌ترین خا‌که‌ له‌ سه‌ر
 رووی زه‌مین که‌ مروقی تیا په‌یدا بوه‌ وئه‌و شتانه‌ که‌ دوزرا تیه‌وه‌ دیاری ئه‌خا
 خه‌لکی ئهم خا‌که‌ له‌ میژودا هه‌ریش که‌وتوبون و دیسان له‌م میژووه‌ روفا که‌جا
 ده‌ره‌ ئه‌که‌وی که‌ وولاتی کورد هه‌ر ئاوه‌دان بوه‌ •

دەربارەى هەولیر « شاریکە شایەتى میژویە کى زور کون وبە اريل واریلا ناو براوه و زور جار له کتیب فوسراوه له گهل شەهرى اسکندر و دارا ناوی هاتوه . هەولیر له سالى ٦٥٠ هـ فابوانگى بلاو بوتهوه « واتى ئە گهم » که مقصد ئەوهیه وهختى حکمى مظفرالدین . له وزەمانە داشاری هەولیر زور گهوره . بوه و ههتا له دەورى مغولى کانی شار وولاتى هەولیر چنک مغول نه کهوتوه . وله لایەن میره کورده کانهوه حکم کراوه . ههروهها ئەم شارە له دەورى عثمانیه کانیشا والیه کان له سەر ئەم وولاته دەستەلانیکی ئەواویان نه بوه هەولیر دانیشتیویان ریان نه داوه به تادرشا له ١٧٣٢ م داگیرى بکا .

هەولیر له نهخشه کونه کانی بابلی و ئاشوریه کان به فوسینی بزمارى به اربا ایلو ناو براوه . وله نهخشه کونه کانی ایرانیان به اریلا ناوی هاتوه .

ئەم شارە له میژوی کوندا جیگای کعبه (ئەشتەر) بوه که له ههمو لایه کهوه خەلکی بو هاتوه له چهرخهى دووهه می پشت عیسی له فاوچهى هەولیر دمو له تیکی سەر به خو به ناوی ئەشکانیان « وادیاره ئەمانه تاخه یهك بوین له کورده واری دەوروپشتی وولاتى هەولیر و ئەشکانیه کان نه یان هیشته بى گاته دەست بخافه کاروبارى وولاتیا نهوه بهم مه بهستهوه ساسانیه کان که زور وولاتیان به دهست هیناوه . نه یان توانیوه وولاتى هەولیر ، داگیر بکهن له حکمیه ایرانی کسوتى سالی ٣٥٨ م که ششوره تی قورداغ بوه شونی قه لا مه رکزی دمو لهت بوه . وله زمانى ئەم تا کورده ئاینى مسیحى

سلمانفرو ویه سند بوه ههولیر سال ۵۶۳ هـ دمو له تیکی کوردی تیا بوه که
له لایه ن زین الدین علی کچکه وه دامه زراوه ویا تهختی شاره هی دایه بوه. له فاو
دارانی ئەم بنه مالیه سلطان مظفر الدین که زاوای قاره مان سلطان
صلاح الدین بوه .

له بابته شوینه کونه کانی ههولیر ، مناره یه کی زور کون وقه لایه کی کوتر،
وادیاره ئەم قه لایه زور سهخت بوه به رامبه ر هه مو به لامار دانیك دووده رگای
بوه هه ر کات ئەم دهر گانه داخراوه که سه نه ی ئەه توانی بگا ته نزیکی .

۲۱ - ماموستایان « محمد هادی دفتر و عبدالله حسن »

له نوسراویان « عراقی سهرو دایر به ههولیر ئەلین » ئەم لیوا یه له میژوی
کوندا زور باس کراوه وله خاکی ئەم فاوچه شهری فارسه کان ومادیه کان
« کورده کان » چه نه جار روی داوه وهه رومه ها له نزیك ئەم شاره شهری دارا
واسکندر به هه مو هیزو به رپا بوه وزور شهرو ئاشوبی تر له مابین
هولاکو وتیمور لنگ واسلامه کارندا . وولاتی ههولیر به ناوی شاره
گه وه که ی ههولیر (ارپیل) ناو ئەبری و ئەلین فاوی کونی « اربائیل بوه »
له م شاره دا قه لایه کی زور کون هه یه و کهس نازانی ئەم شاره چه ومختی
دروست کراوه و بنیانی کی به زور میژو نوسان ئەلین ئەم شاره له فینوی و
بابل کوتره .

۲۲ - له نوسراوی « دلیل الجغرافی العراقي » نویسنی دکتور احمد سوسه

لاپه ره ۳۷ دهر باره ی شاری ههولیر هاتوه « له شارانی به فاو بانکی
عراقه وله کونه وه هه تا ئیستا هه ر له وجوده پی ی ئەه ترا به نوسینی بابلی

واشوری به (اربهیلو) و به نویسی فارسی کون به (اریره) ناو نه برا هم
 شورنی - شاری ههولیر نهها شاریکه له کوتترین شاره کان که هه تا ئیستا
 به دروستی ماوه ته وه و هم شاره له زمانانی کون زور به شاریکی به ناو بانک
 نه ژمیرا چونکی له ناوچهی چه ند ریگا کاروانی هه لکه وتون له بهر نه مه
 به زرگانی و تجارتی هه مو لایه که له هم شارموه تی نه پهری و دووباره هم شاره
 به شاریکی به نرخ نه ژمیرا له بهر نه وهی چه ند جیگای ئاینی و عبادتی کونی
 تیاو » •

هه لکه وتنی شاره که له ناوچهی وولایتیکی که هورمدا بو زور
 شهری مهزن و گهرم له هم شاره له میزوی کون روی داوه و له هم شهره
 به ناو بانگاه شهری اسکندری گه وره و و دارای پاشای فارس له سالی
 ۳۹۱ پیش عیسی • شاری ههولیر هه ره له کوه وه به دوو بهشی هه لکه وتوه
 به شیکیان له سه ره لایه وه که نه و قه لایهش و مختی خوی له سه ره گردیکی
 به رزو به رینی دروست کراوه و پارچهی دوو هه می شاره که له خواره وه بوه
 واته ده و راویشتی قه لا خانو و بازار و مزگهوت له قه لا وه
 بودامینی قه لا وه خواره وهی قه لا کوهی ههولیر ۳۵ م له
 خواره وه به رزی وه ژیره وه بو قه لا له کوندا دوو راویری بوه
 بو سه ره که وتنی وه دهر گای الای هه ره ریگایه کیان چه وه نیو قه لا • له سه ره
 دهر گای گه وره شونکی به رز فیدا کراوه و هه که برجیکی به رز نه مه شی بو ه
 ماشای نه و لاو نه ولای قه لات بوه له کاتی شهرو تهنگان دا • زور جار هم
 برجه به کار ها تو هه ره و مختی ده و راویشتی شاره که له ترف دوژمنه وه گیرایی
 ههولیر هه شتاو نو کیلومتر له کرکوک دوره وه له ههولیر بو شاری موصل
 نه و ده و پینج کیلومتره •

مام وستای بهرزه ههروهه ها له نوسراوه که ی ئەلی هاوینه ههواره کانی
ولاتی ههولیر حاجی هوهران وشقلاوه - وصلاح الدین - ولهم روموه
وزورشتی تر باس ئەکا .

و ئەلی له شوینه کوئه کانی ههولیر که بهههوار ی کون ئەزمیری «جوگی
سحارب» شوین ئاواری لای گوندی مورتهکه یه وه له وی وه (۲۰) کیلومتر
جوگه له یکه خراوه تا گه یشتوته ههولیر .

وله سهرو چاوه ی ئەلی له شوینی هه لگرتنی ئاو نقشه یه کی مساری
هه یه که ئەم باسه روون ئەکاته وه وله بهجی ماوه ی زور کون (اشار) که
ئەگرینه وه چه رخی بهرد (پیش میژو) ئەمهش ئەشکه وتی شاکه ره زور
نوسه ری عه ربی وه نوسرانی تر ده باره ی میژوی ههولیر باریان کردوه بهلام
زوریان ته ها باس چه ند دوریه ویا چه رخی یان کردوه وزوریان باسیان
له و کاته کردوه که ها توینه ههولیر ئەو ههولیر له کاتی ژیا نی خویان چلون
بووه . له بهر ئەوه زانیت هه رچه ند زوره دهباری ههولیر بهلام بچر بچره هه ر
نوسه ریک باسه که ی و هه فده شته و بو کاتی که .

۲۲ - مام وستای

گه وه خوای لی خوش بو (سید حسین حزنی موکرانی) وائەزانم
ته ها نوسه ریک کورده که بهزبانی کوردی گه لی زانستی ده باره ی میژوه
کومه لایتی شار وولاتی ههولیری پیش سالی ۱۹۵۰ نوسیوه لهم نوسراواهی
(ئاو ریک بو پاشه وه) وله کاتی خوی له ههولیر چاپ کراوه لهم پرتو که باس
شاری ههولیر و قه لای ئەکات وله م نوسراوه ی باس حکمدارانی ههولیر ئەکات

وہک میر علی کچکے - و میر زین الدین - و شاہی گھورہی ہولیر سلطان
مظفر الدین - دربارہی کافی حکمداری سلطانی ناوبر او گہلی باس پیش کہوتی
ہولیر و باس ٹہم دست گاہاہی وہک قوتا بیخانہ فہ خوش خانہ میوانخانہ
دیوہ خانہ و زور کردوہی تری ٹہم سلطانہ ٹہکات .

و دہر بارہی حکمدارانی سوران کہ جار بہ جار پایہ تہختیان رواندوز بووہ
وہ یا حریر و جارواش بوہ ہولیر پایہ تہختی دوہم بووہ .

و مام وستای بہرہ سید حزنی زور فوسراوی تری چاپ کراوہ
لہ بابت زیان و میژوی کورد و بہ کہم کہسہ کہ چاپخانہی (زاری کرمانجی)
لہ ہولیر دامہ زرا ندوہ و مروژ نامہ وہ گو قاری کوردی لہ ہولیر دہر کردوہ .
ہہ روک باس کرا فوسہری تر و فوسراوی تر زورن کہ لہ میژوی ٹہم ولاتہ
دواون ٹیمہ لہ مہ زما تر بہ پیوست مان فہ دی درژہ ہم و تارہ بدری .

نوسەر

نوسەر هسادی رشید چاوشلی له بنه مالیکی کونی کوردی ههولیر ه
بایره گهره ی به صالح سور فاو دراووه وه تیرمی ئهم بنه ماله له کاتی
دوله تی عثمانلی به چاوشلی فاو بانگیان دراووه .

وه له سالی ١٩٣٠ له ههولیر بووه وه له سالی ١٩٤٣ م له کلیه ی یاسای
(حقوق) ده چووه وه له سالی ١٩٤٤ کلیه ی عسکری ته او کردوه - یکم
کاری له دولت چه ئه مافک به ملازم ماوه انجا له مایس ١٩٤٥ بویته مدیری
ازیان (له ئادی سلیمانی به مدیره سور فاو بانگی بلاور شهوه) .

وه له زور جیگای سلیمانی وههولیر وه کر کوک فهرمانی دهولتی به مدیری
وقائهمقامی وه سهروک بلدیة شارستانی دیوه - دوا وظیفه ی (وه کالتی وزیری
فاو خوی بووه له بغداد) .

وچه ئه د سال به پارێزگای کاری کردوه ئیسته به کشتو کال له ههولیر
خهریکه .

وه له زور کومه لی زانستی کاری کردوه و ماومیکی زور له چه ئه د کوشار
وروژ نامه به کوردی و عریبی نویسی به ردوام بووه وه ماوه ی چوار سال
سهروکی دهست نوسه رانی گو قاری وزارت ی فاو خو بووه له کاتی خوی تا ئیسته
٢٥ نوسراوی له چاپ دراوه .

رسته‌ی به‌شه‌کائی نوسراو

- ۱ - به‌شی یکم هه‌ولیر له‌گه‌ل کاروانه‌ی فه‌لک
  - ۲ - به‌شی دوهم دیمه‌نی کونی شاری هه‌ولیر
  - ۳ - به‌شی سیمه‌ی وێنه‌و کومه‌لایاتی
  - ۴ - به‌شی چاره‌م سه‌رگه‌شته‌ی گاوهدانی وه‌گابوری
  - ۵ - به‌شی پینجه‌م کشته‌و کال به‌شیومی کون
  - ۶ - به‌شی شه‌شم گاهه‌نگ وه‌رابواردن
  - ۷ - به‌شی هه‌وهم چه‌ند لاپه‌ره‌ک له‌فوسینی چه‌ند
  - ۸ - نوسه‌ر دهره‌بارمی هه‌ولیر
- نوسراو

* * *